

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Bakalářská práce

Milan Fritz

**Znaky pro základní kalendářní jednotky v českém znakovém
jazyce**

Czech Signs for Elementary Calendrical Units

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Klára Richterová

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. května 2014

.....
Milan Fritz

Poděkování:

Rád bych vyjádřil svůj vděk všem, kteří přispěli ke vzniku této bakalářské práce. Na prvním místě děkuji vedoucí práce PhDr. Mgr. Kláře Richterové za odborné vedení a všechnen čas a úsilí, které mi věnovala při konzultacích.

Práce by také nemohla vzniknout bez neslyšících respondentů, kteří se ochotně zapojili do mého výzkumu a kterým tímto děkuji.

Za jazykovou korekturu a překlady děkuji Lence Urbánkové, Heleně Šebkové, Haně Prokšové a Josefíně Kalousové. Za technickou podporu a pomoc se zpracováním fotografií a videí vděčím Robinu Zelinkovi a Marku Hechtovi.

Klíčová slova:

český znakový jazyk, znak, kalendářní jednotka, roční období, měsíc, den

Key words:

Czech sign language, sign, calendrical unit, season, month, day

Abstrakt:

Cílem práce je zmapovat znaky pro základní kalendářní jednotky v českém znakovém jazyce (roční období, měsíce, dny). Práce vychází z jazykových dat shromážděných metodou elicitace provedenou mezi neslyšícími respondenty ze šesti měst ČR (Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha a Zlín). Tento jazykový materiál je popsán z hlediska motivace zahrnující i lidovou etymologii. Práce se dotýká také tématu sociolingvistické variace a proto shromážděný jazykový materiál zahrnuje lexikální i fonologické varianty vázané na mluvčí pocházející z konkrétním měst nebo spadající do určité věkové skupiny. Kalendářní jednotky v českém znakovém jazyce jsou s využitím odborné literatury porovnány s analogickými jednotkami v češtině.

Abstract:

The goal of this thesis is to survey the signs of Czech sign language for basic calendrical units (seasons, months, days). The thesis is based on a set of linguistic data collected by the method of elicitation among deaf informants from six cities in the Czech Republic (Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha a Zlín). The set of linguistic data is described from the point of view of motivation including folk etymology. The topic of sociolinguistic variation is also covered in the thesis, because the data include lexical and phonological variants connected to particular regions or age groups. The calendrical units in Czech sign language are compared to analogical lexical units in Czech.

OBSAH

Úvod.....	6
1. Motivace	7
2. Ikoničnost	9
3. Lidová etymologie	12
4. Variace	14
4.1. Synchronní rozrůzněnost	17
4.1.1. Fonologická variace	17
4.1.2. Lexikální variace.....	18
4.1.2.1. Místo původu	18
4.1.2.2. Věk.....	19
4.2. Diachronní změny	20
5. Sběr jazykového materiálu	23
5.1. Respondenti	24
5.2. Analýza získaných dat	25
6. Znaký pro základní kalendářní jednotky	27
6.1. Dny v týdnu	28
6.2. Měsíce	65
6.3. Roční období.....	146
7. Závěr.....	169
Literatura.....	173
Příloha č. 1	176
Příloha č. 2	178

Úvod

Tato práce zkoumá znaky českého znakového jazyka pro kalendářní jednotky, tedy dny v týdnu, měsíce a roční období. Prvním z kroků práce bylo sebrat co nejrozsáhlejší materiál, co nejvíce různých znaků pro kalendářní jednotky, které se používají na území České republiky. Znaky byly elicitovány od 25 respondentů z 6 měst v ČR (Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha a Zlín) a v rámci výzkumu bylo sebráno celkem 107 různých znaků pro 23 kalendářních jednotek (7 dní, 12 měsíců a 4 roční období). Sebraný materiál pravděpodobně nezahrnuje všechny znaky pro kalendářní jednotky užívané neslyšícími na našem území, ale obsahuje všechny rozšířené a známé lexikální varianty a vzhledem ke své rozsáhlosti pravděpodobně i většinu těch méně známých.

Elicitované znaky byly zkoumány z hlediska motivace. Vzhledem k tomu, že je obtížné zkoumat etymologii znaků znakových jazyků, zkoumání probíhalo z hlediska lidové etymologie. Znakové jazyky nemají psanou podobu, a proto nemáme zaznamenaný jejich historický vývoj (jen velmi nedávný), což znemožňuje vědecké etymologické zkoumání.

V rámci úvah nad motivací znaků znakového jazyka se nabízí také téma ikoničnosti a arbitrárnosti. Bude nás tedy také zajímat, zda jsou znaky pro kalendářní jednotky ikonické a zda lze jejich motivaci odhadnout na tomto základě, a to i na základě jejich srovnání s českými ekvivalenty. Motivace znaků českého znakového jazyka je v práci porovnávána s motivací jejich českých ekvivalentů.

Dalším tématem, kterého se práce dotýká, je sociolingvistická variace. Znaky sebrané v rámci této práce pocházejí od uživatelů českého znakového jazyka různého věku a pocházejících z různých oblastí ČR, jedná se tedy o materiál vhodný k tomuto typu zkoumání. Můžeme na něm jednak sledovat variaci a jednak i v omezeném měřítku historický vývoj v rámci několika generací mluvčích.

1. Motivace

Jedním z cílů této práce je popsat znaky pro kalendářní jednotky z hlediska jejich motivace. Budeme si klást otázku, jakým způsobem a z jakých základů tyto znaky vznikly, a motivaci znaků českého znakového jazyka porovnávat s motivací jejich ekvivalentů v češtině.

Motivace (či motivovanost) je „úplná nebo částečná odvoditelnost významu pojmenování z jeho formy. Motivovaná jednotka poukazuje na souvislost s jinou jednotkou (motivující), jíž je vysvětlitelná, případně vyjadřuje přímý vztah k pojmenovávané skutečnosti.“ (ESČ, str. 273)

Motivaci můžeme podle Čermáka a Filipce (1985, str. 36) rozdělit na 4 typy:

- a) Fonetická
- b) Slovotvorná
- c) Sémaziologicko-onomaziologická
- d) Slovních spojení

Základem fonetické motivace je podobnost mimojazykového zvuku a slova, které z tohoto zvuku vychází, je jím motivováno.

Čermák a Filipce (1985, str. 37–38) uvádějí dvě skupiny foneticky motivovaných slov:

- a) Slova napodobující mimojazykové zvuky a pohyby (citoslovce, slova označující zvuky vydávané předměty, osobami a živočichy):
 - i. Citoslovce označující mechanické zvuky (*bác, buch*), zvuky živočichů (*bé, haf*), zvuky při chůzi (*dup, cupity*),
 - ii. Pozdravy a zvuky vydávané osobami (*ahoj, pá*), upozornění a výzvy (*haló, hej*), povely (*hr, šup*), zvuky k vzbuzení pocitů (*bubu*),
 - iii. Citoslovce označující pohyby a gesta (*chňap, hopla*),
 - iv. Slovesa, případně substantiva a adjektiva odvozená od těchto slov (*cvakat, buben, syčení, bručivý*).
- b) Slova vyjadřující osobní zážitky, pocity: překvapení (*á, aha*), nelibost (*fuj*), bolest (*au*), radost (*lala*), smích (*haha*).

Foneticky motivované lexikální jednotky najdeme i ve znakových jazycích, zde se však nejedná o napodobování zvuků, ale vizuálních vlastností, jako je např. tvar pojmenovávaného objektu nebo pohyb, který tento objekt vykonává. Příkladem takového znaku českého znakového jazyka by mohl být znak NŮŽKY. Tento znak je znázorněním tvaru skutečných nůžek i pohybu jejich částí. Prsty dominantní ruky se podobají nůžkám, a když je mluvčí roztahuje a přibližuje, přímo napodobuje pohyb nůžek při stříhání. Díky

specifikátorům tvaru a velikosti je také možné vyjádřit podobu konkrétních objektů. Mluvíme-li například o oknech, můžeme vizuálně ztvárnit, že okna konkrétního domu byla vysoká, obdélníkového tvaru, nebo naopak malá kulatá.

Slovotvorná motivace označuje vztah dvou slov, kdy jedno slovo je na tom druhém založeno a je jím vysvětlováno. Tento vztah může mít různé stupně a v průběhu jazykového vývoje je stále méně zřejmý, což je v češtině způsobováno např. vysokou alomorfií kořenů (Čermák–Filipec 1985, str. 36). Slovotvorně motivovaná slova odkazují ke dvěma etymologickým základům: k referentu (označovanému předmětu) a k motivujícímu slovu. Slovotvorně motivovaná slova jsou tedy podvojně organizovaná, protože mají dva významové komponenty (Čermák, Filipec, 1985, str. 85). Výklad významu těchto slov obsahuje slova, která jsou zde obsažena ve formě morfému. Učitel je tedy ten, kdo učí. Toto slovo se zakládá na dvou morfémech s významy učit + činitel, člověk. Mathesius (1942) tato motivovaná slova nazval popisná a slova nemotivovaná nazval značková.

Sémaziologicko-onomaziologická motivace je spojena se vznikem metaforických či metonymických přenesených pojmenování, jako je například *čočka* optických nástrojů, což je slovo motivované čočkou jakožto luštěninou (EŠČ, str. 274). Motivace slovních spojení se pak týká vztahu mezi jednotlivými částmi spojení a celkem (tamtéž).

2. Ikoničnost

S fonetickou motivací, o které pojednávají Čermák a Filipec (1985), se můžeme setkat i ve znakových jazycích, ale lingvisty znakových jazyků bývá nazývána ikoničnost. Ikonické jednotky jsou ty, jejichž motivace je zřejmá na základě jejich formy, v případě znakových jazyků bude motivace založena na vizuálních vjemech, protože se jedná o jazyk vizuální, uzpůsobený k tomu, aby mohl vyjadřovat vizuální vlastnosti pojmů. Ikoničnost prostupuje znakové jazyky na všech jazykových rovinách (na rovině fonologické, morfologické, lexikální i syntaktické), je systémová (Taubová, 2001, str. 21). Pokud se chceme věnovat motivaci znaků znakového jazyka, je nutné prozkoumat, jakou roli zde hraje právě ikoničnost.

Ikonické jednotky v mluvených jazycích bývají motivovány zvukově, ty ve znakových jazycích pak vizuálně. Jak píše Taubová (2001, str. 24), ikonická slova nejsou přesným napodobením motivujícího zvuku, protože se musí podřítit fonologickým omezením daného jazyka. Jednotlivé hlásky slova jsou však podobně znějící jako jednotlivé složky zvuku a jsou poskládány ve stejném pořadí a tyto dvě podobnosti činí slovo ikonickým. Ikonická slova jsou pevně ukotvena v jazykovém systému a podřizují se všem fonologickým pravidlům, proto se nemůže jednat o přesnou napodobeninu zvuku. Na podobném principu funguje i ikonicita ve znakových jazycích. Taubová (2001, str. 29–30) se podrobně věnuje popisu procesu, kterým vznikají ikonické znaky. Prvním krokem je výběr prototypického členu množiny určitých předmětů a vyvolání jeho mentálního obrazu. Výběr tohoto prototypu je omezen konvencemi a kulturou daného jazykového společenství. Mentální obraz daného předmětu je pak reprezentován pomocí fonémů konkrétního znakového jazyka. Nejsou však reprezentovány všechny jeho vlastnosti rovnoměrně, jsou vyzdvihnuty jen určité charakteristické rysy, které se opět u jednotlivých jazyků liší. Tyto rysy jsou pak analogicky ztvárněny za užití fonémů daného znakového jazyka. Tento typ ikonicity nazývá Taubová (2001, str. 30) *shape-for-shape iconicity*, tvar referentu je reprezentován tvary rukou. Příkladem tohoto typu ikonicity v ČZJ by mohl být znak STROM, kdy je kmen reprezentován předloktím a koruna rukou s roztaženými prsty. Druhý typ ikonicity je pak *path-for-shape*, kdy ruce svým pohybem opisují tvar referentu. Sem spadá například znak DIPLOM. V tomto případě je tvarem a pohybem obou rukou opsán tvar tubusu, do kterého se ukládají vysokoškolské diplomy.

Kromě ikonicity na lexikální rovině popisuje Taubová (2001, str. 26) i ikonicitu na rovině syntaktické, ikonicitu časové posloupnosti, kdy struktura věty sleduje pořadí, v jakém

se dějí události. Jako příklad uvádí větu: „*Skočil jsem do bazénu a sundal jsem si boty.*“ Ikonicitu tedy prostupuje jazyky na více rovinách, což platí o to více pro jazyky znakové.

Znakové jazyky jsou jazykové systémy s omezeným počtem fonémů, které se podílí na utváření nových znaků. Z toho vyplývá, že znaky v procesu označování nemohou ve vystižení charakteristiky označovaného předmětu překročit fonologická pravidla daného znakového jazyka. Jedná se o jazykové znaky, které se mohou skládat jen ze systémově daných komponentů. Jen prostřednictvím těchto komponentů je možné vyjádřit motivovanost znaků vybraným charakteristickým rysem označované skutečnosti (Klima, Bellugiová 1979, str. 13).

Klima a Bellugiová (1979, str. 24) dělí znaky znakových jazyků na tři skupiny v závislosti na vztahu znaku a jeho významu:

- a) Znaky transparentní, jejichž význam je natolik zřejmý z jejich formy, že ho odhalí i lidé bez znalosti daného znakového jazyka. Takovým znakem v ČZJ by mohl být např. znak DŮM.
- b) Znaky translucidní, jejichž význam sice zřejmý není, ale pokud je osobám bez znalosti znakového jazyka sdělen, shodnou se na povaze vztahu mezi formou znaku a jeho významem. Příkladem takového typu znaku v ASL je mj. VOTE, znak, který ztvárňuje vkládání volebního lístku do urny.
- c) Znaky neprůhledné (arbitrární), jejichž význam je zcela neodvoditelný od jejich formy.

Ikoničnost však není u všech znaků lexikonu rozšířena stejně. Z výzkumu Klimy a Bellugiové (1979, str. 22) vyplynulo, že transparentní znaky jsou ve slovní zásobě ASL zastoupeny naprosto minimálně, větší zastoupení pak mají znaky translucidní a neprůhledné. V tomto výzkumu bylo deseti slyšícím respondentům bez znalosti ASL promítnuto 90 znaků tohoto jazyka, úkolem respondentů bylo určit jejich význam. Pouze u devíti těchto znaků byl alespoň jeden z respondentů schopen správně odhadnout význam, tyto znaky byly hodnoceny jako transparentní. Jiné skupině deseti respondentů byl promítnut stejný soubor znaků s anglickým překladem a úkolem respondentů bylo určit motivaci těchto znaků. Většině respondentů se to podařilo u více než poloviny znaků. Tyto znaky jsou translucidní (pokud pomineme transparentní znaky určené v předchozí fázi výzkumu). Zbytek znaků tvořily znaky neprůhledné.

Ikonický původ znaků je velmi často zastřen, ať už historickými změnami, či změnami v rámci gramatických operací (Klima, Bellugiová 1979, str. 34), a proto převažují znaky, jejichž vizuální motivace není na první pohled zřejmá.

Vizuální motivovanost znaků je v průběhu vývoje jazyka vlivem historických změn potlačována. Některé znaky jsou časem natolik pozměněny fonologickými procesy, že se z čistě transparentních znaků stanou znaky translucidní či zcela arbitrární (Klima, Bellugiová 1979, str. 34).

V rámci zkoumání vizuální motivovanosti můžeme také uvažovat nad rozdělením znaků znakových jazyků na znaky prostě ikonické a znaky, které jsou přenesením ikonicity (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 319). Znaky prostě ikonické některými svými parametry (tvar ruky, místo artikulace, pohyb) znázorňují či napodobují konkrétní objekt. Ikonické lexikální jednotky mohou zobrazovat pouze neabstraktní objekty. Pokud se nějaké znaky zdají být ikonické, ale mají abstraktní význam, je zde ikonita spojena s metaforickým nebo metonymickým přenosem (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 319).

Vzhledem k tomu, že naše vnímání světa je založeno ve velké míře na vizuálních vjemych, dá se očekávat, že se ve znakových jazycích setkáme s větším množstvím vizuálně motivovaných ikonických znaků. Tvar, velikost, pohyb či umístění objektů vnímáme vizuálně, proto je snadné je vizuálním jazykem ikonicky vyjádřit, převádět vjemy do znaků. Pokud chceme zkoumat původ a vznik lexikálních jednotek znakového jazyka, je nutné, abychom měli představu, jak vizuální motivovanost funguje a na čem je založena.

3. Lidová etymologie

Během historického vývoje jazyků se jazyky a slova staly arbitrárními, neprůhlednými pro své uživatele. Tyto procesy vytrácení se souvislostí, ztráty motivovanosti a pozbývání strukturní spojitosti vedly uživatele jazyka k tomu, aby si vytvořili vlastní vyrovnávací strategii. Jak píše Rejzek (2009, str. 21–22), mluvčí si pomocí procesů lidové etymologie slova interpretují a zprůhledňují, sbližují podoby slov a seskupují slova do skupin podle toho, jak jsou si formálně či významově blízká. Toto spojení v mysli mluvčích může nebo nemusí odpovídat skutečné etymologii daného slova a projevuje se změnou podoby slova, změnou významu, nebo se může pouze odehrávat v mysli mluvčího (Rejzek, 2009, s. 19). Uživatelé jazyka mají přirozenou tendenci měnit slova značková ve slova popisná, běžně užívaná slova si tedy jednotliví mluvčí nějakým způsobem, často mylně, etymologicky interpretují (Rejzek, 2009, str. 21) a tyto interpretace se pak šíří napříč jazykovým společenstvím (Rejzek 2009, str. 17). Tyto mylné výklady pak odhalují odborníci zabývající se vědeckou etymologií.

Vědecká etymologie používá postupy srovnávací lingvistiky a historické fonologie a stojí tak v kontrastu k lidové etymologii, postavené čistě na jazykové intuici. Rejzek (2009, str. 15) tvrdí, že se však nejedná jakousi „lidovou“ variantu vědecké etymologie, jde o samostatný psycholingvistický proces, který je založený na asociačních spojeních odehrávajících se v myslích mluvčích. Částečně ale do etymologie patří, protože způsobuje změny ve významu i podobě slova. Lidová etymologie je jakákoli změna etymologického výkladu slova, která buď je, nebo není doprovázena fonologickou nebo sémantickou změnou. Tato reinterpretace probíhá na základě synchronní asociace s jiným slovem (Rejzek, 2009, str. 25).

Lidová etymologie, navzdory tomu, že se jedná o mylné výklady původu a významu slov, je důležitou součástí jazyka, je „spontánně živým, regulačním a organizačním principem v jazyce, který má v lingvistice své pevné místo.“ (Rejzek, 2009, str. 10) Lidová etymologie se řadí mezi jazykové univerzálie, některé jazyky k ní však mají menší předpoklady. Jazyky, které mají málo cizích výpůjček, a jazyky, které mají zřetelné morfematické hranice a průhlednou stavbu slov, nabízejí méně příležitostí k reinterpetaci (Rejzek, 2009, str. 28).

Podle Rejzka (2009, str. 29–34) se podmínky a předpoklady k etymologické reinterpetaci dělí na vnější a vnitřní.

Vnější předpoklady (vztah mezi motivovaným slovem a motivátorem¹):

¹ Mluvčí motivované slovo (mylně) odvozuje od motivátoru, forma i význam motivovaného slova jsou pak

- a) Fonetická blízkost – paronymie nebo homonymie² je základní a v podstatě jedinou podmínkou lidové etymologie. Pokud jde o reinterpretaci se změnou formy (slova se formálně sbližují), je podmíněna právě paronymií. Homonymie pak podmiňuje etymologickou reinterpretaci bez změny formy slov.
- b) Sémantická souvislost.
- c) Vnitřní předpoklady (vlastnosti zasaženého slova):
- d) Cizost – slova přejatá z cizích jazyků častěji podléhají reinterpretaci v rámci lidové etymologie.
- e) Izolovanost – slova, která nejsou, nebo se zdají nebýt příbuzná k dalším známým slovům daného jazyka, nářečí či variety bývají často předmětem lidové etymologického výkladu.
- f) Malá užívanost.
- g) Objem slova – většina reinterpretovaných slov jsou kompozita, protože u nich je k tomu větší prostor. Také slova, které původně složeniny nejsou, tak mohou být nově vykládána (v češtině například *velbloud*, mylně odvozovaný od slov *velký* a *bloudit*). Délka slova je podpůrný faktor přispívající k jeho reinterpretaci.

Výzkum, který jsem prováděl v rámci této práce, je zaměřen výhradně na jazykovou intuici uživatelů českého znakového jazyka, která je základem pro reinterpretaci slov podle principu lidové etymologie. Domnělé původy jednotlivých znaků a mylné odvozování od jiných lexikálních jednotek však nebudu schopen uvést na pravou míru vzhledem k tomu, že nemám k dispozici žádný nástroj etymologického zkoumání českého znakového jazyka. Ve výsledcích výzkumu uvidíme, že znaky pro kalendářní jednotky jsou respondenty opravdu vykládány na základě homonym či paronym i na základě sémantické souvislosti, což koresponduje s Rejzkovými (2009, str. 29–34) vnějšími podmínkami pro uplatnění lidové etymologie. Pokud jde o vnitřní podmínky, můj výzkum je zaměřen na slova spíše netypická, co se týče zasaženosti lidovou etymologií (nejedná se o slova cizí, málo užívaná ani složená). Přesto je důležité počítat s jejím vlivem i v této tematické oblasti, což dokazuje například i to, že výklad původu některých znaků se u jednotlivých respondentů liší.

ovlivněna motivátorem.

² Paronymie je označení pro slova formálně podobná, ale významově odlišná (ESČ, 2002, str. 170). Homonymie (lexikální) se vyznačuje psanou a zvukovou identitou dvou nebo více slov (ESČ, 2002, str. 169).

4. Variace

Termín jazyková variace označuje rozdíly v jazyce, které vyplývají z historických, geografických, sociálních a dalších rozdílů. Variace je nedílná součást jazyka, není možné zkoumat přirozené promluvy, aniž bychom se setkali s variací. Jediný mluvčí použije odlišné jazykové formy (varianty) označující jednu skutečnost při různých příležitostech a stejně tak různí mluvčí budou při stejné příležitosti označovat jedinou skutečnost různými variantami. Variace je ve většině případů systematicky provázána s konkrétními faktory a týká se všech jazykových rovin – fonologie, morfologie, lexikologie i syntaxe. Variace je ovlivněna řadou jazykových i nejazykových faktorů jako například okolnostmi komunikace, vztahem mezi komunikačními partnery a různými demografickými vlastnostmi mluvčího (věk, pohlaví atd.) (Reppen, 2002, s. vii).

S variací se setkáme i ve znakových jazycích a lingvistika znakových jazyků se tohoto tématu dotýká již od svých počátků. Již v prvním slovníku amerického znakového jazyka (ASL) jsou uvedeny zmínky o variaci v jednotlivých parametrech znaků (Stokoe, Casterline, Croneberg, 1965). Autoři slovníků znakových jazyků se často potýkali s problémem, jak variaci pojmut. Tento problém však většinou obcházel tím, že do slovníků zahrnuli minimum informací na toto téma, nebo sestavili standardizující hesláře, které zahrnují pouze varianty nejužívanější. (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 797). Všeobecný slovník českého znakového jazyka (Potměšil a kol., 2002) si klade za cíl „vytvořit výběr českých slov pro všeobecný slovník znakového jazyka s uvedením všech známých odchylek znaků, způsobených geografickou rozrůzněností míst, odkud pocházeli respondenti.“ (Potměšil a kol., 2002, s. 5). Nakonec se však pro sběr znaků podařilo sehnat pouze respondenty z Prahy, Plzně a Olomouce, což bylo vysvětleno nepříliš dobrou spoluprací s respondenty (Potměšil a kol., 2002, s. 6). Ve slovníku jsou pak znaky označené podle toho, zda se jedná o varianty z Prahy, Plzně, Olomouce nebo z Brna, u některých znaků je uvedeno i více variant. Většina znaků je ovšem označených jako varianta pražská, ostatních variant pak najdeme ve slovníku jen velmi omezené množství. V rámci svého výzkumu jsem také porovnával sebrané znaky se Slovníkem znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988), a přestože jsem u většiny českých slov získal od respondentů mnoho různých lexikálních variant, ve slovníku byla ve většině případů uvedena varianta jediná.

Variace v jednotlivých národních znakových jazycích vychází z podobných sociolingvistických faktorů působících ve všech komunitách neslyšících. Působení těchto faktorů má velmi podobné výsledky napříč znakovými jazyky (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 789).

Variace ve znakových jazycích není náhodná, je stejně jako u mluvených jazyků systematická a podřizuje se jazykovým i nejazykovým faktorům. Faktory přispívající k této variaci mohou být zhruba rozděleny do tří kategorií (Meyerhoff, 2006):

- a) Lingvistické faktory
- b) Sociální faktory
- c) Stylistické faktory

Tyto faktory jsou ve vzájemném vztahu, tvoří komplexní systém a každý z nich ovlivňuje jazyk (mluvený či znakový) specifickým způsobem. Lingvistické faktory zahrnují některé fonologické procesy, např. asimilaci, redukci či gramatikalizaci (Schembri, McKee et al., 2009). Mezi sociální faktory patří například věk mluvčího, místo jeho původu, pohlaví, etnicita a socioekonomický status (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 789). Sociální faktory, které variaci ve znakových jazycích ovlivňují, nejsou zcela shodné s těmi působícími v mluvených jazycích. Výsledky výzkumů ukazují, že sociální faktory specifické pro komunity neslyšících ovlivňují volbu variantních jazykových prostředků (Lucas, Bayley, Vali, 2001, s. 192–193). Tyto specifické faktory budou podrobněji popsány níže. Stylistická variace znamená mimo jiné střídání formálního a neformálního stylu u individuálního mluvčího v různých situacích (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 789).

Přestože je v mnoha ohledech sociolingvistická variace shodná u mluvených a znakových jazyků, některé faktory ovlivňující variaci znakových jazyků jsou specifické. Komunity neslyšících jsou mezi jazykovými komunitami výjimečné tím, že se vždy jedná o menšinové komunity existující v rámci komunity většinové, jejíž jazyk je zcela odlišný svou modalitou i faktem, že má psanou formu a rozsáhlý soubor psané literatury. Oba jazyky jsou nevyhnutelně v kontaktu a většinový jazyk ovlivňuje ten menšinový ať již kvůli tomu, že má vyšší prestiž, nebo z důvodu, že se s ním neslyšící povinně setkávají ve škole a i po celý svůj život v interkulturní i intrakulturní komunikaci. Vliv mluveného jazyka na místní komunitu neslyšících je tak zásadní hnací silou variace a některé lingvistické projevy takové kontaktní situace (užívání prstové abecedy, mluvní komponenty) jsou specifické pro bilingvální a bimodální komunity (Lucas, Valli, 1992, s. 43). Situace je dále komplikována atypickými vzorci osvojování jazyka a přenosu jazyka mezi generacemi. Tyto komplexní podmínky užívání a osvojování jazyka jsou dalšími důležitými faktory variace znakových jazyků.

Ve znakových jazycích se můžeme setkat s variací fonologickou, lexikální, gramatickou i stylistickou. V této kapitole se budu věnovat pouze prvním dvěma typům, fonologické a lexikální variaci, protože téma mé práce je zaměřeno právě na ně a zabývat se jimi budu z pohledu synchronního a částečně i diachronního. Jak lexikální, tak fonologická variaci v rámci českého znakového jazyka spadají primárně pod synchronní rozrůzněnost. Diachronní změny zmiňuji z toho důvodu, že do výzkumu jsou zahrnuti respondenti různého věku, a proto máme možnost zkoumat, zda a jakým způsobem se tyto změny projeví ve sledované skupině tvořené – podle mého rozdělení – třemi generacemi mluvčích. Také se domnívám, že pomocí zkoumání diachronních změn je možné odhalit původní motivaci některých znaků, která je v dnešní podobě znaků již nečitelná.

4.1. Synchronní rozrůzněnost

4.1.1. Fonologická variace

Tato kapitola představí některé z nejvýznamnějších výzkumů zaměřených na fonologickou variaci ve znakových jazycích. S ohledem na vnější jazykové faktory, jako je oblast původu mluvčího, jeho věk a etnicita, ukazují tyto výzkumy, jak tyto faktory ovlivňují zdánlivě náhodné variace systematickým způsobem.

Výsledky výzkumu zaměřeného na variace tvarů ruky u znaků, které v citátové formě mají tvar ruky D v ASL (Bayley, Lucas, Rose 2002) ukázaly, že na změnu tvaru ruky D na tvary podobné (např. L nebo X) nemá vliv pouze asimilace, ale především zde hrají roli jiné lingvistické i sociální faktory. Analýza 5356 znaků sebraných od více než dvou set respondentů odhalila vliv každého z faktorů a zjistilo se, že fonologické okolí sice je důležitým jazykovým faktorem, ale ne tím hlavním. Nejsilnější vliv na fonologické změny měla gramatická funkce znaků, které těmto změnám podléhaly. Mluvčí dávali přednost tvaru ruky L pro tázací zájmena a příslovce a tvarům ruky blízcím se tvaru B pro zájmena. Ostatní lexikální jednotky byly většinou prováděny v citátovém tvaru, tedy tvaru ruky D. Také sociální faktory byly důležité – mluvčí z určitých států dávali přednost citátové formě znaku, mluvčí z jiných oblastí dávali přednost ostatním variantám. Výzkum také potvrdil, že věk, příslušnost do společenské vrstvy a etnicita byly důležitými faktory. Mladší uživatelé ASL například upřednostňovali varianty s tvary ruky L a B, zatímco starší mluvčí užívali citátový tvar ruky D. Také neslyšící afroamerického původu v porovnání s ostatními užívali více znaků v citátové formě. Výsledky také naznačují, že mladší uživatelé znakového jazyka, muži a nerodilí mluvčí ASL častěji používají znaky soustředěné do centra znakovacího prostoru³, zatímco starší mluvčí, ženy a rodilí mluvčí využívali více i periferní prostor.

Podobné výsledky, co se týče faktorů ovlivňujících fonologickou variaci, vyplývají z výzkumu Auslanu a NZSL (Schembri, McKee et al., 2009). Tento výzkum, založený na souboru 2667 znaků Auslanu sebraných od 205 neslyšících respondentů a 2096 znaků NZSL od 138 neslyšících respondentů, zkoumá variaci v parametru místa artikulace u znaků, které se v citátové formě artikulují u čela. Místo artikulace znaků, které jsou produkovány v horní části znakovacího prostoru, posouvají někteří mluvčí níže v závislosti na lingvistických i sociálních faktorech. Jedná se o probíhající jazykovou změnu v rámci australské i novozélandské komunity neslyšících, zatím ji lze pozorovat především u mladších uživatelů

³ Znakovací prostor je prostor před tělem mluvčího, ve kterém jsou artikulovány znaky. Je ohraničen linií pasu, temene hlavy a ze stran přibližně rozpětím paží po lokty.

jazyka a jedinců z velkých měst. Tento geolinguistický vzorec (tedy průběh změny od velkých populačních center k menším) se nazývá kaskádová difuze a je běžný napříč jazyky (Schembri, McKee et al., 2009, s. 229).

Další z výzkumů (Deuchar, 1981a) porovnával projevy v BSL nahrané ve dvou různých situacích: setkání neslyšících v klubu a při mši v kostele. Výsledkem výzkumu bylo, že v neformální situaci mluvčí v polovině případů vypouštěli nedominantní ruku v obouručních znacích, zatímco během mše se taková vypuštění vyskytla pouze v 6 % případů. Tyto výsledky také pravděpodobně odrážejí probíhající jazykovou změnu. Podle Deucharové (1981b, s. 114) některé znaky v moderním BSL, které jsou dnes neslyšícími mluvčími artikulovány ve většině případů jako jednoruční, byly v minulosti obouruční.

Výsledky představených výzkumů můžeme tedy shrnout tak, že na fonologickou variaci ve znakových jazycích mají vliv jak jazykové faktory (fonologické okolí znaku, gramatická funkce), tak faktory sociální (věk, etnicita, místo původu) i faktory stylistické (míra formálnosti komunikační situace). Některé z těchto změn jsou pravděpodobně probíhajícími jazykovými změnami a určité varianty se v budoucnosti stanou jedinými možnými.

4.1.2. Lexikální variace

V přechozích odstavcích jsme představili výzkumy variace na fonologické úrovni, tedy variace jednotlivých parametrů znaku, případně vypouštění nedominantní ruky. Výzkumy variace lexikální se zabývají případy, kdy mluvčí používají pro jeden pojem různé lexikální jednotky (tedy lišící se ve více než jednom parametru). Volba jednotlivých variant znaků častou souvisí s věkem mluvčího, místem jeho původu nebo dosaženým vzděláním (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 798).

4.1.2.1. Místo původu

Regionální lexikální variace byla zaznamenána v řadě znakových jazyků, jako je francouzský znakový jazyk (Moody, 1983), brazilský znakový jazyk (Campos, 1994), indopákistánský znakový jazyk (Zeshan, 2000) a mnoho dalších.

Podle výzkumů cizích znakových jazyků se variace týká některých tematických okruhů více než jiných. Například dva hlavní dialekty australského znakového jazyka se liší

především ve znacích označujících čísla a barvy. Co se týče barev, základní slovní zásoba v této oblasti se v obou dialektech zcela liší (Johnston, Schembri, 2007, s. 45).

Jedním z důvodů vzniku různých lexikálních variant ve znakových jazycích může být fakt, že školy pro neslyšící byly zakládány nezávisle na sobě v různých částech jednotlivých států v průběhu 19. a 20. století (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 799). V době, kdy byly školy zakládány ve Velké Británii, neexistoval žádný centrální vzdělávací program pro pedagogy neslyšících dětí, kteří se ve výuce rozhodli používat znakový jazyk. Proto se znaky, užívané v jednotlivých školách (učiteli i studenty) vzájemně lišily. V některých školách bylo užívání znakového jazyka od konce 19. století po dlouhou dobu zakázáno. Neslyšící děti, kterým tak chyběly jazykové vzory, si samy vytvářely nové znaky na základě slovní zásoby, kterou byly vybavené z domova. Tyto znaky pak byly předávány z jedné generace žáků na druhou, aniž by se šířily do dalších oblastí (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 799).

V současné době díky vyšší míře cestování, moderním technologiím a používání znakového jazyka v médiích jsou neslyšící vystaveni většímu množství lexikálních variant než v minulosti. Toto by mohl být důvod k tomu, že neslyšící popisují menší problémy při komunikaci s osobami z odlišných regionů. Je možné, že toto mísení variant by mohlo vést k mizení rozdílu mezi dialekty (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 800).

Toto tvrzení se částečně potvrdilo i v průběhu mého výzkumu, kdy znaky aktivně užívané respondenty z Prahy znala pasivně i většina respondentů z jiných měst.

4.1.2.2. Věk

Velký sociolingvistický výzkum, provedený na vzorku 458 neslyšících uživatelů BSL (Sutton-Spence, Woll, Allsop, 1990), se zaměřoval především na variaci v užívání prstové abecedy v závislosti na věku mluvčích. Autoři výzkumu provedli analýzu záznamů britského televizního programu pro neslyšící „See Hear!“ za období deseti let. Materiál jim poskytlo celkem 485 rozhovorů s neslyšícími osobami. U každého jednotlivého mluvčího byl pak počet výskytů projevů prstové abecedy vydělen celkovým počtem vět. Výsledkem této analýzy bylo, že u uživatelů starších 45 let se v 80 % všech vět objevil nějaký prvek provedený prstovou abecedou, zatímco u mladších respondentů se prstová abeceda vyskytla jen ve 40 % vět.

Výzkum ASL, provedený Lucasovou (2010), se zaměřil na zkoumání lexikální variace v závislosti na věku respondentů. Z celkového počtu 34 elicitovaných znaků se 24 lišilo u mladších a starších uživatelů ASL. Elicitované znaky je možné rozdělit do dvou skupin. První

skupinu tvořila apelativa, u kterých byly pozorovány především změny na fonologické rovině – vypouštění nedominantní ruky u dvouručních znaků, přesun místa artikulace z hlavy na nedominantní ruku a redukce (vypuštění některých segmentů složeného znaku). Druhá skupina obsahovala znaky pro místní názvy států a světadílů (např. Afrika, Japonsko). Zde šlo o změnu ze starších znaků, vyjadřujících stereotypy o fyzické podobě osob pocházejících z těchto míst, na novější, politicky korektní znaky. Nový znak ASL pro Afriku je tak motivován tvarem tohoto světadílu a neodráží žádné stereotypy o jeho obyvatelích.

Je známo, že většina neslyšících dětí se rodí do slyšících rodin, a proto si tyto děti ve většině případů nemohou osvojit znakový jazyk přirozenou cestou napodobováním rodičů, což je běžný způsob nabývání mateřského jazyka u slyšících dětí. V mnoha případech si tyto děti osvojí znakový jazyk až po nástupu do školy, kde se setkají s neslyšícími dětmi neslyšících rodičů, které jsou rodilými mluvčími (Lucas, Bayley, Valli 2001, s. 51). Z tohoto vyplývá, že mnoho neslyšících dětí si osvojí znakový jazyk až v pozdějším věku. Mezigenerační přenos znakových jazyků je tudíž velmi problematický. Z toho vyplývají velké jazykové rozdíly mezi jednotlivými generacemi neslyšících uživatelů znakového jazyka, které mohou vést k nepochopení mezi mladými a staršími neslyšícími (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 800).

Na variaci znakových jazyků se mohou projevit i jazykové postoje mluvčích. Ve výzkumech australského znakového jazyka byla doložena větší míra užívání prstové abecedy u starších mluvčích, kteří stále mohou mít na znakový jazyk negativní pohled (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 801). V tomto případě se jazyková změna projevuje tak, že starší uživatelé znakového jazyka dávají přednost označením předmětů za užití prstové abecedy před novými znaky mladých mluvčích, protože varianty přibližující se mluvenému jazyku považují za prestižnější. Projevují se zde také rozdílné vzdělávací přístupy – starší generace australských neslyšících byly vyučovány za pomoci prstové abecedy (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 801).

4.2. Diachronní změny

Tato kapitola shrnuje přehled historických změn v ASL. Vzhledem k tomu, že v některých státech probíhala dokumentace místních znakových jazyků dříve než u nás, je možné tyto výzkumy provádět ve větší podrobnosti než na současném dostupném materiálu českého znakového jazyka. I u cizích znakových jazyků však platí, že je velmi obtížné provádět výzkumy historických změn, protože k těmto výzkumům slouží pouze starší

slovníkové záznamy, které nemusí odpovídat tomu, jak daný znakový jazyk té doby skutečně vypadal. Ve srovnání s materiály sloužícími k podobným výzkumům u mluvených jazyků zachycují tyto slovníky historii velmi nedávnou.

Frishbergová (1979) porovnávala znaky uvedené ve slovníku ASL z roku 1965 se stejnými znaky v publikacích dokumentujících starší variety ASL (*The Sign Language: A Manual of Signs*, vydáno 1918) a francouzského znakového jazyka (příručka od de L'Épée *La véritable manière d'instruire les sourds et muets*, vydáno 1784). Tyto dva jazyky jsou historicky příbuzné (Pfau, Steinbach, Woll, 2012, s. 791).

Z tohoto výzkumu vyplynulo několik hlavních tendencí historických změn v ASL:

- a) soustředění lexikální informace na ruce spíše než na obličej a tělo,
- b) přesun umístění znaků v rámci znakovacího prostoru,
- c) symetrie v oboručnických znacích,
- d) asimilace tvarů ruky a plynulost pohybu u složitých znaků,
- e) generalizace významů parametrů znaků.

První z typů historické změny v ASL spočívá v tom, že v případě současných znaků nesou lexikální informaci pouze ruce. Ve starších publikacích najdeme doklady toho, kdy byl význam nesen ještě i pohyby hlavy či těla. Například artikulace znaku POROVNÁVAT ve francouzském znakovém jazyce zahrnovala pohyb hlavy ze strany na stranu a pohyb očí sledující střídavě jednu a druhou nataženou dlaň. V dnešní podobě stejného znaku v ASL je pohyb hlavy a očí eliminován (Frishberg, 1979, s. 71).

Další historická tendence ve vývoji znakových jazyků je taková, že se znaky přesouvají z okrajů znakovacího prostoru do jeho středu. V ASL se znaky původně artikulovaly oběma rukama na obličeji buď přesouvají na okraj obličeje, nebo jsou artikulovány pouze jednou rukou. Tento posun zajišťuje, že obličej zůstává nezastíněn, aby na něm mohly být vyjadřovány paralingvistické informace (Frishberg, 1979, s. 76). Jednoruční znaky artikulované pod krkem se stávají obouručními nebo se centralizují a přibližují se k centru znakovacího prostoru, tedy prostoru v oblasti krku a hrudi mluvčího (Frishberg, 1979, s. 73). Tato změna umožňuje znaky lépe vnímat zrakem (Frishberg, 1979, s. 76). Centralizace způsobila menší ikoničnost znaků – například znaky související s emocemi se artikulovaly v oblasti srdce, nyní se přesunuly do středu znakovacího prostoru (Frishberg, 1979, s. 74). Jedním z příkladů této změny v ČZJ může být znak OZNÁMIT, který byl v minulosti artikulován na paži u loktu a v současné době je jeho místem artikulace hřbet nedominantní ruky.

Pravidlo symetrie v obouručních znacích bylo vymezeno Battisonem (1974) tak, že pokud jsou v obouručních znacích obě ruce aktivní, musejí mít obě stejný tvar a stejný typ pohybu. Tendenci přibližovat se této symetrii můžeme vidět v historickém vývoji znaků ASL, znaky se mění tak, aby obě ruce měly stejný tvar, a z jednoručních znaků se stávají obouruční symetrické znaky, což umožňuje vizuální percepci znaku, protože je informace o tvaru ruky a pohybu zdvojená (Frishberg, 1979, s. 77).

Další historická tendence je redukce složených znaků skládajících se z více sekvenčně řazených částí na znaky jednoduché. Během vývoje ASL proběhla asimilace tvarů a orientace rukou u složených znaků, takže přechod mezi jednotkami je rychlejší a plynulejší a mnohdy již nelze rozpoznat původní podobu jednotlivých částí složeného znaku. Také v tomto procesu je snížena ikonicitá znaků, někdy zcela vymizí. Tento proces také usnadňuje porozumění – plynulost pohybu napovídá adresátovi, že se jedná o jedinou lexikální jednotku (Frishberg, 1979, s. 79). Příkladem této změny v českém znakovém jazyce by mohl být jeden ze znaků pro červenec, který byl původně složený ze znaku ČERVENÝ a písmene prstové abecedy C. V současnosti se můžeme setkat s tímto znakem redukovaným již pouze na druhu část původní složeniny, bez znaku ČERVENÝ, ovšem pohyb ruky je veden od brady, které je i místem artikulace tohoto znaku.

Poslední tendencí je zobecnění významu jednotlivých parametrů znaků. Projevuje se mj. tak, že určité tvary ruky jsou asociovány s určitými lexikálními významy a další znaky se souvisejícím významem získávají také tento tvar ruky (Frishberg, 1979, s. 81).

Frishbergová (1975, s. 700) a Wollová (1987, s. 13) tvrdí, že diachronní změny v ASL a britském znakovém jazyce (BSL) souvisí se synchronní variací. Některé synchronní změny se postupem času ukážou být jazykovou změnou probíhající plošně a ne pouze v rámci určité skupiny mluvčích.

5. Sběr jazykového materiálu

Jazyková data analyzovaná v předkládané práci byla primárně získána prostřednictvím řízených rozhovorů s neslyšícími respondenty. Elicitace znaků pro kalendářní jednotky konkrétně probíhala následovně: první část tvořil strukturovaný rozhovor, během něhož jsem kladl otázky zaměřené na různé časové údaje. Respondentům jsem nedával žádné instrukce, jak mají odpovídat, cílem bylo, aby jejich odpovědi byly co nejspontánnější a nejautentičtější. Mezi otázky použité v této části rozhovoru patřily například otázky *Kdy mají vaše děti narozeniny?* nebo *Které dny se nechodí do práce?* apod⁴. Seznam pokládaných otázek je v příloze č. 1. Tato první část elicitace byla zaměřena především na sběr lexikálních variant, které respondenti užívají aktivně. Respondenti většinou uvedli v odpovědi na otázky pouze jeden znak pro jednu kalendářní jednotku (výjimečně dva různé) a tyto znaky interpretuji jako pocházející z aktivní slovní zásoby respondentů. Výsledkem první fáze rozhovoru byly sebrané odpovědi každého z respondentů, a tedy znaky, které aktivně používají pro 4 roční období, 12 měsíců a 7 dní v týdnu.

Na první část navazovala fáze druhá, během níž jsem zjišťoval, zda respondent zná i jiné znaky pro jednotlivé kalendářní jednotky, které neuvedl v první části. První typ otázek směřoval na ty znaky, které má respondent v aktivní slovní zásobě, druhý na znaky obsažené v pasivní slovní zásobě, tj. znaky, které zná a jejichž významu rozumí, ale sám je nepoužívá. Zde pak kladené otázky mohly vypadat takto: *Uvedl jste tento znak pro ,pátek‘. Znáte ještě nějaký jiný znak se stejným významem?* Poté, co respondent vyjmenoval varianty znaků, které zná, ale nepoužívá aktivně, byl ještě dotázán na další konkrétní znaky, které byly získány od jiných respondentů během předchozích rozhovorů. Tyto konkrétní znaky jsem respondentům předložil a pouze jsem se ptal, zda je znají, či neznají.

Výsledkem popsaného procesu bylo shromáždění 107 různých znaků pro 23 kalendářních jednotek.

Je důležité upozornit, že celkový počet respondentů se u některých znaků může lišit (některé varianty nebyly předloženy všem respondentům), a to z toho důvodu, že v průběhu výzkumu soubor sebraných znaků postupně narůstal o znaky získané od dalších respondentů a nebylo možné se všech respondentů na tyto nově elicitované znaky opětovně zeptat. Dalším důvodem pro různé celkové počty respondentů u jednotlivých variant je to, že s některými respondenty se nepodařilo provést rozhovor v plném zamýšleném rozsahu, například

⁴ Na některé otázky odpovídali respondenti celým datem (např. 7. dubna). Pro mě pak byly důležité pouze ty znaky, které označovaly konkrétní kalendářní jednotky.

z důvodu jejich vysokého věku, a tudíž se uskutečnila pouze první spontánní část rozhovoru. Konkrétní údaje o počtech respondentů seznámených s jednotlivými variantami jsou vždy uvedeny v tabulkách, které jsou zařazeny v praktické části práce za jednotlivými kalendářními jednotkami.

Současně u všech variant znaků, které respondent aktivně používal, jsem zjišťoval, zda má respondent nějaké vysvětlení pro motivaci daného znaku. Respondenti byli vyzváni k uvedení motivace pouze těch znaků, které užívali aktivně. U některých znaků nebyl nikdo z respondentů schopen uvést motivaci, u jiných uvedl motivaci pouze respondent, který znak znal pasivně (aniž byl k tomu vyzván). Všechny odpovědi respondentů, včetně těch, které by mohly působit ne zcela podloženě, byly zaznamenány a jsou uvedeny v této práci u fotografie daného znaku s přihlédnutím k tomu, že se jedná o názory založené výhradně na jazykové intuici mluvčích a lze je považovat za lidovou etymologii.

Také při určení územního rozšíření byli bráni v potaz pouze respondenti, kteří danou variantu znaku užívali aktivně. Vzhledem k omezenému počtu respondentů se může stát, že nebude uveden některý z regionů, kde se znak používá, protože ho konkrétní mluvčí neužívají. Výčet regionů v odstavci územní rozšíření tak nemůže být úplný.

Rozhovory probíhaly v prostředí, které si respondent sám zvolil, ať už to bylo prostředí domácím či např. v místní organizaci neslyšících. Každý rozhovor byl natočen na kameru, která byla umístěna tak, aby zabírala respondenta i tazatele z profilu. Pro natáčení rozhovorů byla použita kamera v mobilním telefonu, jejíž výhodou je malá velikost, což umožňuje respondentům více se uvolnit. Délka jednoho rozhovoru trvala průměrně přibližně třicet minut. Respondenti byli předem informováni o tom, že budou nahráváni a bylo jim sděleno, že rozhovor je součástí výzkumu pro bakalářskou práci. Rozhovor byl vždy veden pouze s jedním respondentem.

5.1. Respondenti

Všichni respondenti, kteří byli zahrnuti do výzkumu, jsou neslyšícími uživateli českého znakového jazyka. Z celkového počtu 25 respondentů jich 13 má neslyšící rodiče, pocházejí tedy z rodinného prostředí, kde se komunikuje či komunikovalo prostřednictvím českého znakového jazyka, 12 respondentů má rodiče slyšící. Bez rozdílu v tom, z jakého rodinného prostředí respondenti pocházeli, všichni uvedli, že používají český znakový jako svůj primární komunikační prostředek a že se jedná o jazyk, který ovládají nejlépe.

Výzkum byl zaměřen na užití znaků pro kalendářní jednotky u mluvčích pocházejících z šesti měst České republiky: z Brna, Hradce Králové, Ostravy, Plzně, Prahy a Zlína. Tato města byla zvolena z následujících důvodů: v pěti z nich – v Brně, Hradci Králové, Plzni, Praze a Ostravě – se nacházejí školy pro neslyšící, které tradičně bývají místem přenosu znakového jazyka, a zdají se tak vhodnými „reprezentanty“ vybraných výrazných nářečních oblastí českého znakového jazyka. K jazykově vyhraněným oblastem patří i Zlín, kde vznikla silná komunita neslyšících v době zakládání Baťových závodů. Tato komunita byla poměrně uzavřená a do dnešní doby zůstává v řadě ohledech jazykově specifická. Dalším důvodem byla moje osobní známost s některými respondenty pocházejícími z daných regionů, která byla předpokladem pro větší uvolněnost a spontánnost v průběhu šetření. Je třeba dodat, že jedním z kritérií výběru respondentů, kromě jazykové preference, také bylo, zda se v daném městě narodili a dlouhodobě v něm žili, tj. kontinuálně zde pobývali minimálně 20 let.

Respondenti byli vybráni tak, aby zastupovali co nejširší věkové spektrum. Jejich věkové rozmezí se pohybuje mezi 18-82 lety. Tento fakt nám umožňuje sledovat variaci na základě věku mluvčích. Přesné složení respondentů jak z hlediska jejich věku, tak města, odkud pocházejí, je uvedeno v příloze č. 2.

5.2. Analýza získaných dat

Aby bylo možné dojít ke konečnému počtu znaků sesbíraných v rámci výzkumného šetření, bylo nutné se stanovit kritéria, podle kterých budu vydělovat jednotlivé znaky. Vzhledem k tomu, že foneticko-fonologický popis českého znakového jazyk je v současné době stále omezený a nevíme tedy s jistotou, který parametr znaku je fonémem a který variantou fonému, stanovil jsem si následující kritéria pro vymezení znaků: Za lexikální varianty jsou pro účely této práce považovány ty znaky, které mají odlišný některý z hlavních parametrů znaku (pohyb, místo artikulace nebo tvar ruky).

Za jednu lexikální variantu považuji i takové případy, kdy se znaky produkované respondenty liší:

- a) V počátečním místě artikulace, odkud je pohyb veden (obličej nebo neutrální prostor před tělem),
- b) V orientaci dlaně nedominantní ruky
- c) Směru kruhového pohybu (např. po směru hodinových ručiček nebo proti směru

hodinových ručiček)

- d) V tom, zda je znak artikulován jednou rukou nebo oběma,
- a) V tom, zda se jedná o znak složený či jen jednu z jeho částí (ať již první, či druhou).

Tyto rozdíly v rámci jedné varianty v práci nazývám fonologické varianty⁵.

Vedle zmapování současného úzu, který je primárním cílem této bakalářské práce, jsem se pokusil alespoň povrchně zmapovat vývoj znaků znakového jazyka. Za tímto účelem jsou sebrané varianty znaků srovnány se znaky uvedenými ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman 1988).

Dále práce obsahuje porovnání motivace pojmenování ve znakovém jazyce s odpovídajícím pojmenováním v češtině z hlediska jejich etymologie. Zde jsou využity tři etymologické slovníky (Holub, Kopečný 1951; Machek 1971; Rejzek 2012). Vycházet budu primárně ze slovníků Rejzka a Machka a v ojedinělých případech ocituji i Holuba a Kopečného, a to zejména tehdy pokud se výklad Holuba a Kopečného od zmíněných dvou etymologických slovníků odlišuje.

V případě pojmenování jednotlivých měsíců byla využita stat' pojednávající o lidové etymologii v této tematické oblasti (Kebrle 1939).

⁵ Řazení posunu místa artikulace, vypouštění nedominantní ruky a obrácení směru pohybu mezi fonologické změny srov. Pfau, Steinbach, Woll (2012).

6. Znaky pro základní kalendářní jednotky

V následujících kapitolách budou postupně představeny lexikální jednotky, které v českém znakovém jazyce označují dny v týdnu, měsíce a roční období a které byly sesbírány v rámci výzkumného šetření. U jednotlivých lexikálních variant, které jsou ilustrovány fotografiemi a očíslovány od 1 výše, je zaznamenána možná motivace, jak ji určovali sami respondenti, a územní rozšíření (není-li uvedeno jinak, údaj o územním rozšíření se týká aktivního užití). Za variantami následuje tabulka, která uvádí, kolik respondentů z kterých regionů uvedlo, že má danou lexikální variantu ve své aktivní slovní zásobě, kolik respondentů uvedlo, že ji má v pasivní slovní zásobě, a kolik respondentů příslušnou variantu vůbec nezná. V závěru jednotlivých oddílů je představen znak excerpovaný ze Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988) a zpracování etymologie českého ekvivalentu.

6.1. Dny v týdnu

PONDĚLÍ

Varianta 1

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Někteří respondenti se domnívali, že tento znak PONDĚLÍ souvisí se znakem KUŇ, se kterým tvoří minimální pár lišící se pohybem. Znak PONDĚLÍ je údajně odvozen od znaku KUŇ proto, že pondělím začíná pracovní týden a muži odjížděli na koních do práce. Dva respondenti uvedli možnou souvislost se starým znakem pro MĚSÍC, který měl stejnou manuální složku.

Varianta 2

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Hradec Králové, Ostrava, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Motivace této lexikální varianty údajně též souvisí se začátkem pracovního týdne, kdy jsou činnosti vykonávány ve spěchu. Tato varianta má totožnou manuální složku se znakem POSPÍCHAT.

Varianta 3

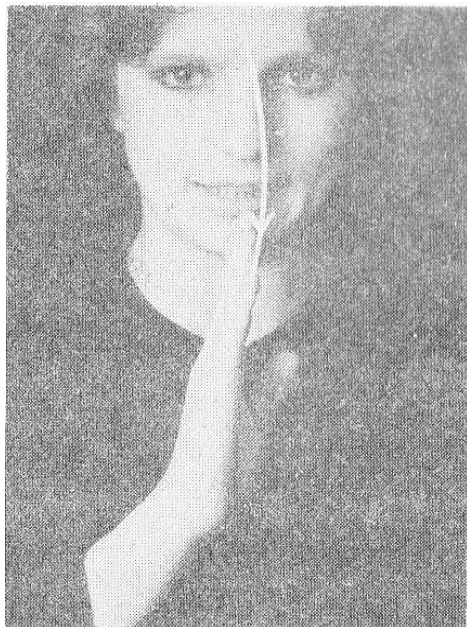
Územní rozšíření: pasivní znalost Hradec Králové

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci této lexikální varianty.

PONDĚLÍ	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	5	4	2	4	6	4	25
pasivní znalost	0	0	0	0	0	0	0
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	2	1	2	0	1	2	8
nezná	3	3	0	4	5	0	15
							23
VARIANTA 3							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	1	0	0	0	0	1
nezná	0	0	0	1	0	0	1
							2

Porovnání se starším znakem:

Ve slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 168–169) najdeme stejný znak, jako je zde uvedená varianta 1. Jedná se o dnes nejpoužívanější lexikální variantu ve všech sledovaných regionech.

Porovnání s češtinou:

Podle Etymologického slovníku jazyka českého (Holub, Kopečný, 1951, s. 286), Etymologického slovníku jazyka českého (Machek, 1971, s. 471) i Českého etymologického slovníku (Rejzek, 2012, s. 487) je etymologie slova *pondělí* pravděpodobně odvozena od slova *pondělek*, tedy „den po neděli“.

ÚTERÝ

Varianta 1

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci této lexikální varianty kromě jediného, který uvedl možnou souvislost se znakem ZVONIT. Žádné vysvětlení k této motivaci však nepodal.

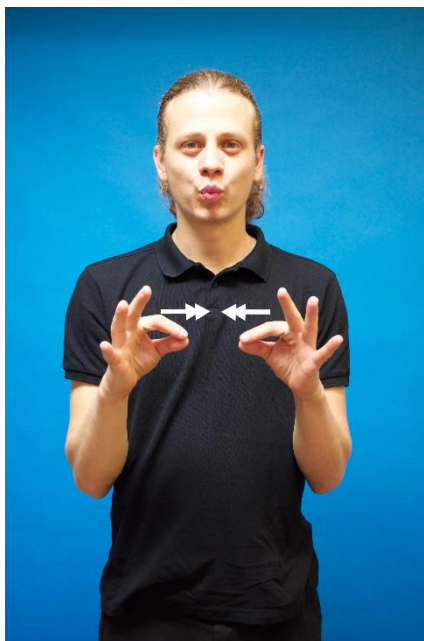
Varianta 2

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 3

Územní rozšíření: pasivní znalost Hradec Králové, Ostrava, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Motivaci uvedl pouze jediný respondent. Tato lexikální varianta by podle něj mohla být odvozena od znaku PŘIPRAVOVAT, což by prý souviselo s tím, že děti se v úterý musely připravovat na výuku.

Tento znak se v dnešní době užívá velmi zřídka, jedná se o znak patřící do slovní zásoby mluvčích starší generace.

ÚTERÝ	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	3	4	2	4	6	4	23
pasivní znalost	2	0	0	0	0	0	2
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	2	0	0	0	0	0	2
pasivní znalost	3	1	0	0	1	2	7
nezná	0	2	2	4	5	0	13
							22
VARIANTA 3							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	2	2	0	1	3	8
nezná	5	2	0	4	5	0	16
							24

Porovnání se starším znkem:

Pohyb ve znaku uvedeném ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman 1988, s. 257) je stejný jako ve zde uvedené variantě 1, liší se místo artikulace a tvar ruky není Y, ale Y (8).

Porovnání s češtinou:

Podle Etymologického slovníku jazyka českého (Machek, 1971 s. 670) i Českého etymologického slovníku (Rejzek, 2012, s. 693) znamenalo *úterý* druhý den v týdnu. Číslovka *vtorý* však byla v češtině vytlačena číslovkou *druhý*.

STŘEDA

Varianta 1

Někteří respondenti tento znak artikulovali s opačným směrem pohybu (tj. proti směru hodinových ručiček).

Územní rozšíření: Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Někteří respondenti uvedli, že ve středu se jedí knedlíky, proto má znak STŘEDA totožnou manuální složku se znakem KNEDLÍK. Většina respondentů však neuvedla motivaci žádnou.

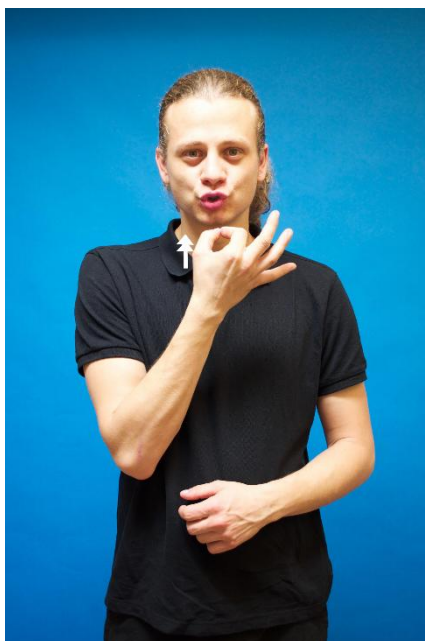
Varianta 2

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci této lexikální varianty.

Varianta 3

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Zlín,

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 4

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Hradec Králové, Ostrava, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Pouze jediný respondent uvedl motivaci znaku. Tento znak je údajně motivován tím, že se neslyšící ve středu scházeli na zábavách a tleskali nadšením, že brzy bude pátek.

Tento znak patří do slovní zásoby mluvčích starší generace.

STŘEDA	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	0	3	2	4	6	3	18
pasivní znalost	4	1	0	0	0	1	6
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							24
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	2	0	0	0	0	0	2
nezná	0	0	1	1	0	0	2
							4
VARIANTA 3							
aktivní užití	5	1	0	0	0	1	7
pasivní znalost	0	2	0	2	4	2	10
nezná	0	1	2	2	2	0	7
							24
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	4	2	2	0	3	3	14
nezná	1	2	0	4	3	0	10
							24

Porovnání se starším znakem:

Ve slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 226–227) najdeme stejný znak, jako je zde uvedená varianta 1. Jedná se o dnes nejužívanější variantu znaku STŘEDA.

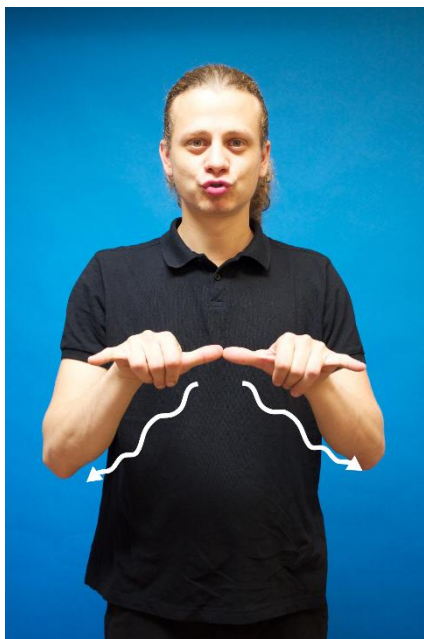

Porovnání s češtinou:

Etymologické slovníky shodně uvádějí, že slovo *středa* je odvozeno od středu týdne, slovotvorně též vlivem německého *Mittwoch* (Machek, 1971, s. 484, Rejzek, 2012, s. 608). Zatímco v německém prostředí začíná týden nedělí (a středem týdne je tak středa), v českém prostředí se jako počátek týdne obvykle chápe pondělí, takže za opravdový střed týdne bychom mohli považovat až čtvrtek.

ČTVRTEK

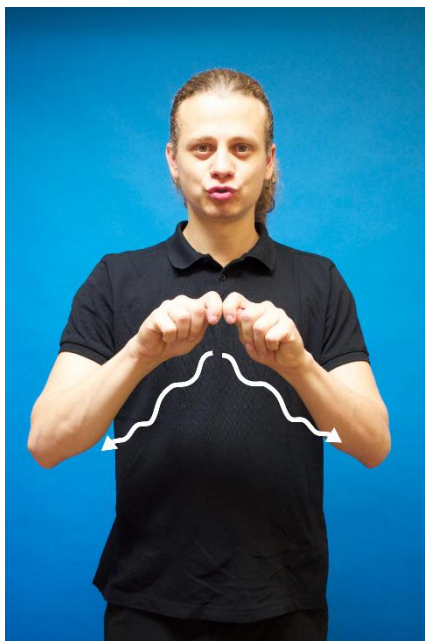
Varianta 1

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 2

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Hradec Králové, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 3

Územní rozšíření: Brno, Zlín

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto

znaku.

Varianta 4

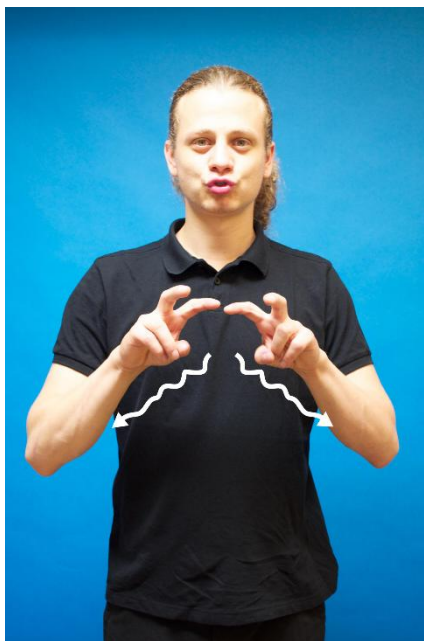
Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Hradec Králové, Ostrava, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

U této lexikální varianty uvedl možnou motivaci znaku pouze jediný respondent. Znak je podle něho odvozen od znaku POTŘEBOVAT, se kterým tvoří minimální pár lišící se tvarem ruky. Sémantickou souvislost pak daný respondent vysvětloval tím, že čtvrtek je dnem, kdy si žáci na internátu potřebují sbalit věci, aby mohli v pátek odjet domů.

Tato varianta patří do slovní zásoby mluvčích starší generace.

Varianta 5

Územní rozšíření: pasivní znalost Plzeň

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

ČTVRTEK	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	4	4	2	4	6	3	23
pasivní znalost	1	0	0	0	0	0	1
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	2	4	0	4	4	0	14
nezná	2	0	1	0	1	3	7
							21
VARIANTA 3							
aktivní užití	2	0	0	0	0	1	3
pasivní znalost	2	2	1	0	2	1	8
nezná	0	2	1	4	1	0	8
							19
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	1	1	2	0	1	3	8
nezná	4	3	0	4	5	0	16
							24
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	0	0	2	0	0	2
nezná	0	4	0	2	4	0	10
							12

Porovnání se starším znakem:

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, 34–35) uvádí znak, který je totožný se zde uvedenou variantou 2, tj. lexikální variantou, kterou zná více než polovina všech respondentů, avšak žádný z nich ji aktivně neužívá.

Porovnání s češtinou:

Rejzek (2012, s. 119) i Machek (1971, s. 107) uvádějí, že slovo *čtvrtek* je odvozeno od slova *čtvrtý*.

PÁTEK

Varianta 1

V rámci této lexikální varianty existují dvě varianty fonologické s odlišnou orientací dlaně nedominantní ruky. Dlaň ruky může směřovat dolů, nebo nahoru.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak je údajně motivován tím, že pátek byl dnem výplaty. Znak pohybem a tvarem rukou napodobuje vyplácení peněz v hotovosti. Druhý zaznamenaný názor zní, že tento znak symbolizuje radost z konce školního týdne, tedy radost z nadcházejícího volného víkendu, neboť pohybem a tvarem ruky napodobuje tleskání.

Varianta 2

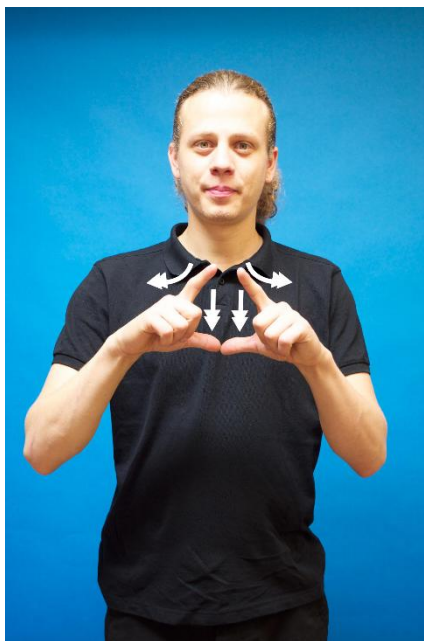
Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Jediný z respondentů, který nabídl vysvětlení motivace tohoto znaku, se domníval, že souvisí se znakem ORIENTOVAT–SE, protože v pátek je konec pracovního týdne a pracující míří domů.

Podle mého názoru by u této varianty snad bylo možné uvažovat i o motivaci znakem RYBA, s nímž má totožnou manuální (podle křesťanské tradice je pátek dnem půstu, během něžž se místo masa konzumují pouze ryby).

Varianta 3

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku. Nicméně nezávisle na výzkumu mi jiní neslyšící sdělili, že motivací tohoto znaku by mohla být činnost věšení prádla, což je prý činnost pro tento den typická. Znak VĚŠET–PRÁDLO je artikulován obouručně stejným tvarem ruky i pohybem (ukazováčky a palce se opakovaně dotýkají) ale s orientací dlaně dolů.

PÁTEK	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	3	4	2	4	6	3	22
pasivní znalost	2	0	0	0	0	0	2
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	2	0	0	0	0	0	2
pasivní znalost	3	1	0	2	0	2	8
nezná	0	3	2	2	6	1	14
							24
VARIANTA 3							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	5	2	2	1	3	2	15
nezná	0	2	0	3	3	0	8
							24

Porovnání se starším znakem:

Podoba znaku uvedená ve variantě 1 je totožná s tou, která je uvedena ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 153). Jedná se o nejužívanější lexikální variantu ve všech sledovaných regionech.

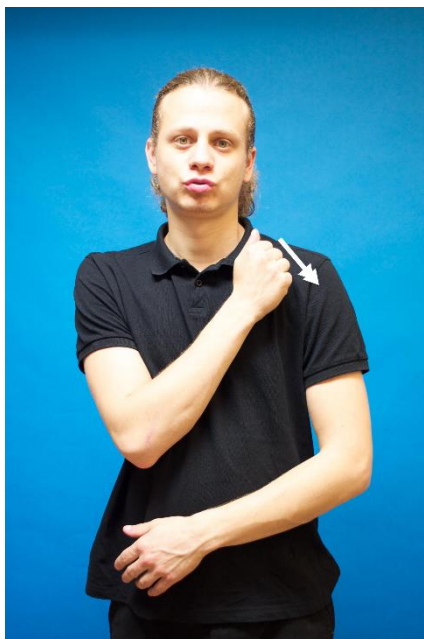

Porovnání s češtinou:

Slovo *pátek* je podle Etymologického slovníku jazyka českého (Machek 1971, s. 447) i Českého etymologického slovníku (Rejzek 2012, s. 453) odvozeno od slova *pátý*.

SOBOTA

Varianta 1

V rámci spontánní komunikace neslyšících jsem zaznamenal další fonologickou variantu tohoto znaku, v níž místem artikulace nebylo rameno, nýbrž hřbet nedominantní ruky. Tato varianta však v rámci výzkumu nebyla doložena.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Podle respondentů je znak SOBOTA odvozen on znaku KOUPAT–SE, což souvisí s tím, že v dřívějších dobách dnem pro očistu těla bývala právě sobota. Jeden z respondentů uvedl souvislost se znakem PRÁT (PRÁDLO), který má stejný tvar ruky a podobný pohyb.

Varianta 2

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Motivace tohoto znaku též souvisí s koupáním. Na rozdíl od varianty 1 je tento znak spjat s vodou, „která byla napuštěna ve vaně až po bradu“.

Varianta 3

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Motivace tohoto znaku podle respondentů též souvisí s koupáním; v tomto případě by motivátorem mohl být znak MÝT-SI-VLASY.

Varianta 4

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Mohli bychom však uvažovat o možné přejímce ze slovenského znakového jazyka, v němž se význam ‚sobota‘ vyjadřuje pomocí formálně identického znaku.

Varianta 5

Územní rozšíření: pasivní znalost Hradec Králové

SOBOTA	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	4	2	4	6	3	20
pasivní znalost	4	0	0	0	0	0	4
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	3	0	0	0	0	0	3
pasivní znalost	2	2	2	2	2	3	13
nezná	0	2	0	2	4	0	8
							24
VARIANTA 3							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	2	2	2	0	2	1	9
nezná	2	2	0	4	4	1	13
							23
VARIANTA 4							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	4	0	0	0	1	2	7
nezná	0	4	0	2	5	1	13
							20
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	2	0	0	0	0	2
nezná	3	2	1	4	4	0	14
							16

Porovnání se starším znakem:

Znak uvedený ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 217) má pravděpodobně totožný tvar ruky pohyb jako znak, který je zde uveden ve variantě 1, místo artikulace je však na paži. Ve slovníku je uveden pouze slovní popis: „Pravá pěst opakovaně přejíždí po levé paži.“

Porovnání s češtinou:

Machek (1971, s. 565) uvádí, že slovo *sobota* přišlo do češtiny spolu s křesťanstvím z východu. Rejzek (2012, s. 588) doplňuje, že toto slovo bylo přijato v počátku křesťanství z latinského *sabbata*, tedy den odpočinku (po šesti pracovních dnech).

NEDĚLE

Varianta 1

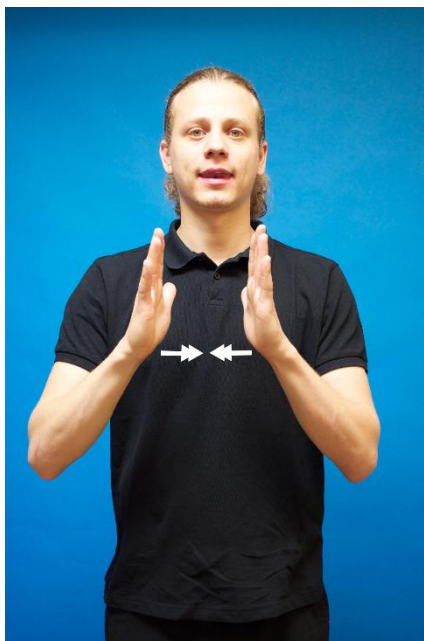

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tato lexikální varianta vznikla podle respondentů na základě znaku KOSTEL, a to z toho důvodu, že právě v neděli se chodí do kostela na bohoslužbu.

Varianta 2

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Motivace vzniku je stejná jako ve variantě 1. Tento znak má totožnou manuální složku jako znak KOSTEL.

Tento znak patří do slovní zásoby mluvčích starší generace.

Varianta 3

V rámci této lexikální varianty se můžeme setkat se dvěma variantami fonologickými. Pohyb dominantní ruky je možné vést zprava doleva nebo obráceně.

Územní rozšíření: Brno, Zlín

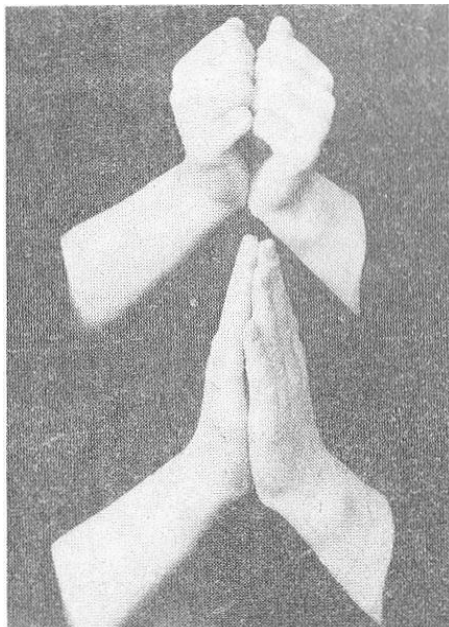
Motivace znaku dle respondentů:

Respondenti se rozcházejí v názorech na motivaci tohoto znaku. Někteří tvrdili, že neděle byla dnem oslav, při kterých se nosily kroje, a tento znak zobrazuje zdobenou čelenku dívek. Jiní respondenti viděli spojitost s křesťanstvím, a to takovou, že znak zobrazuje trnovou korunu, protože Ježíš Kristus byl podle křesťanské tradice ukřižován v neděli.

NEDĚLE	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	2	4	2	4	6	2	20
pasivní znalost	2	0	0	0	0	1	3
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							24
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	3	4	2	2	4	3	18
nezná	2	0	0	2	2	0	6
							24
VARIANTA 3							
aktivní užití	4	0	0	0	0	3	7
pasivní znalost	1	4	2	4	6	1	18
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							25

Porovnání se starším znakem:

Ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 128–129) najdeme znak totožný se zde uvedenou variantou 1. Jedná se o nejpoužívanější lexikální variantu ve všech sledovaných regionech.

Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971) i Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 406) uvádějí, že slovo *neděle* je odvozeno pomocí prefixu *ne-* od slovesa *dělati*. Slovo *neděle* pochází z oblasti křesťanství, jedná se o sedmý nepracovní den.

6.2. Měsíce

LEDEN

Varianta 1

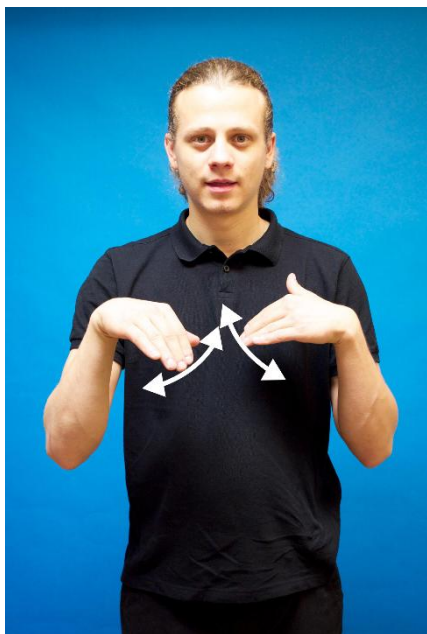
V rámci této lexikální varianty existují dvě varianty fonologické, které se od sebe odlišují jen místem, kde artikulace znaku začíná. V obou případech jsou ruce ve tvaru 5. V prvním případě je pohyb dominantní ruky veden od nosu. Druhá fonologická varianta tento pohyb od nosu do neutrálního prostoru před tělem vypouští, znak je celou dobu artikulován v neutrálním prostoru.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Jako motivaci znaku uváděli respondenti bruslení. Znak zobrazuje tvarem rukou a pohybem pohyb bruslí po ledě, jeho manuální složka je totožná se znakem BRUSLIT.

Varianta 2

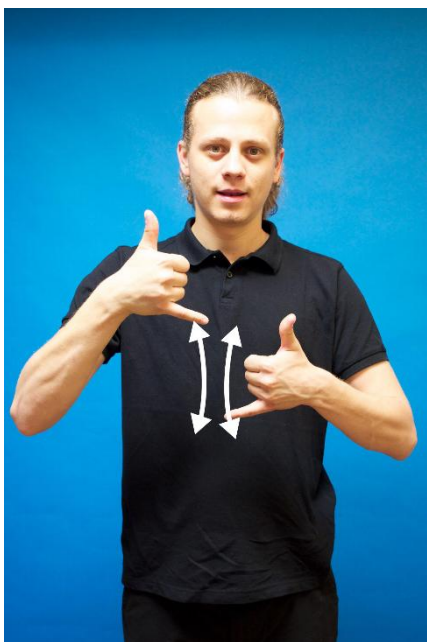

Územní rozšíření: Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Jako motivaci znaku uváděli respondenti bruslení. Znak zobrazuje tvarem rukou a pohybem pohyb bruslí po ledě.

Varianta 3

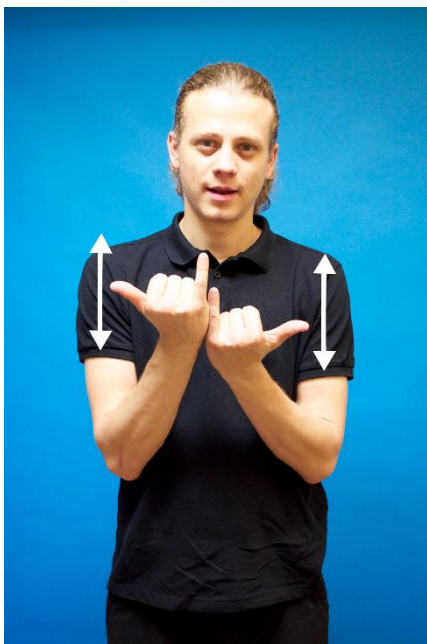

Územní rozšíření: Brno, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Respondenti uváděli, že vznik znaku je motivován jízdou na běžeckých lyžích, znak zobrazuje tvarem rukou lyžařské hůlky a pohybem manipulaci s nimi při jízdě. Někteří z respondentů uvedli také možnou spojitost s bruslením.

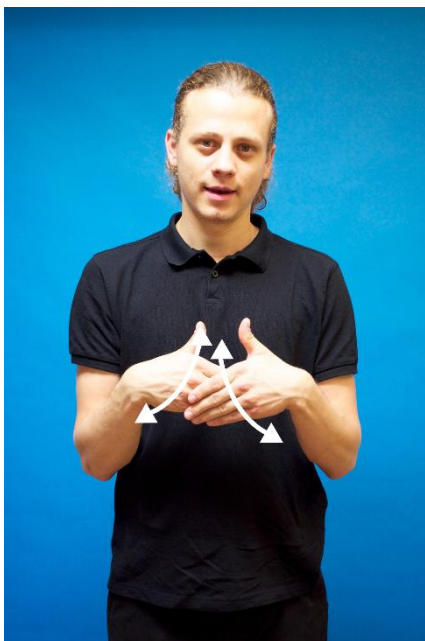
Varianta 4

Územní rozšíření: (pasivně Brno, Hradec Králové, Ostrava)

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen k tomuto znaku uvést motivaci.

Varianta 5

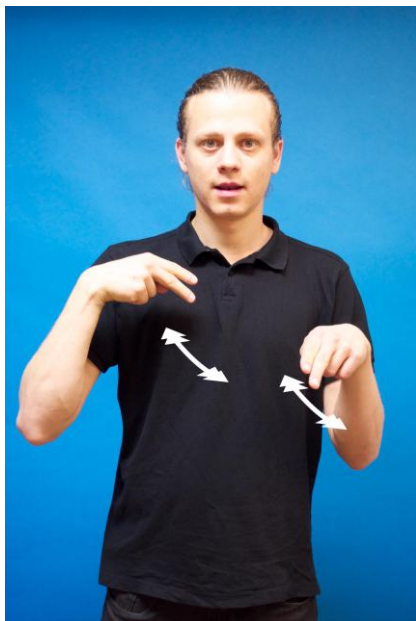

Územní rozšíření: Hradec Králové, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Jako motivaci znaku uvedli respondenti bruslení. Znak zobrazuje tvarem rukou a pohybem pohyb bruslí po ledě.

Varianta 6

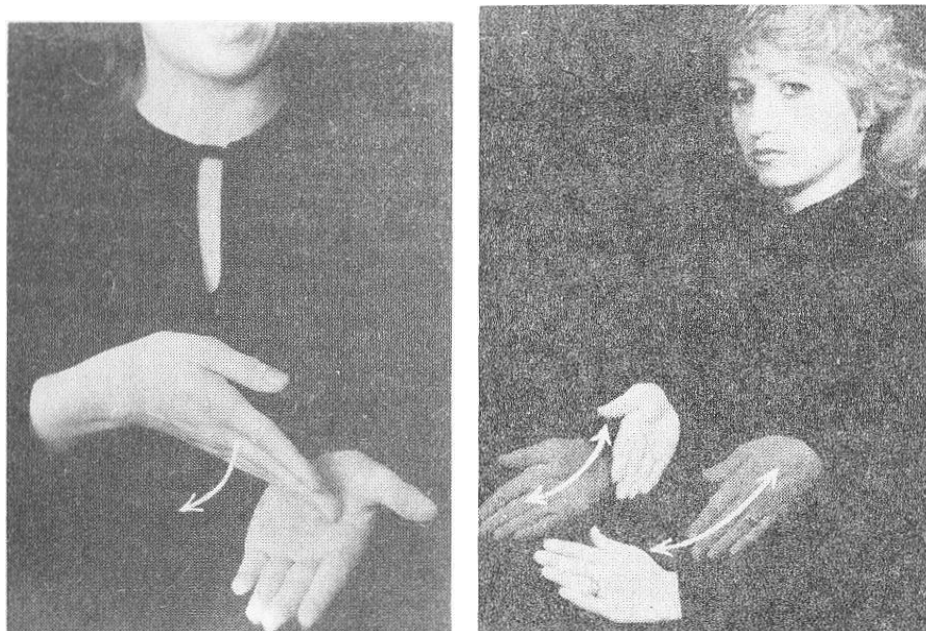

Územní rozšíření: (pasivně Brno)

LEDEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	2	2	2	4	0	11
pasivní znalost	3	2	0	2	2	3	12
nezná	1	0	0	0	0	1	2
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	1	1	1	3
pasivní znalost	1	2	1	1	3	0	8
nezná	1	2	1	1	0	3	8
							19
VARIANTA 3							
aktivní užití	4	0	0	0	0	3	7
pasivní znalost	1	3	1	1	3	1	10
nezná	0	1	1	3	3	0	8
							25
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	1	2	2	0	1	2	8
nezná	2	2	0	4	5	2	15
							23
VARTIANTA 5							
aktivní užití	0	2	0	1	1	0	4
pasivní znalost	1	0	0	1	2	0	4
nezná	1	1	2	1	0	4	9
							17
VARIANTA 6							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	1	0	0	0	0	0	1
nezná	0	0	0	1	0	0	1
							2

Porovnání se starším znakem:

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 97) uvádí, že LEDEN je znak složený ze znaků LED a BRUSLIT.

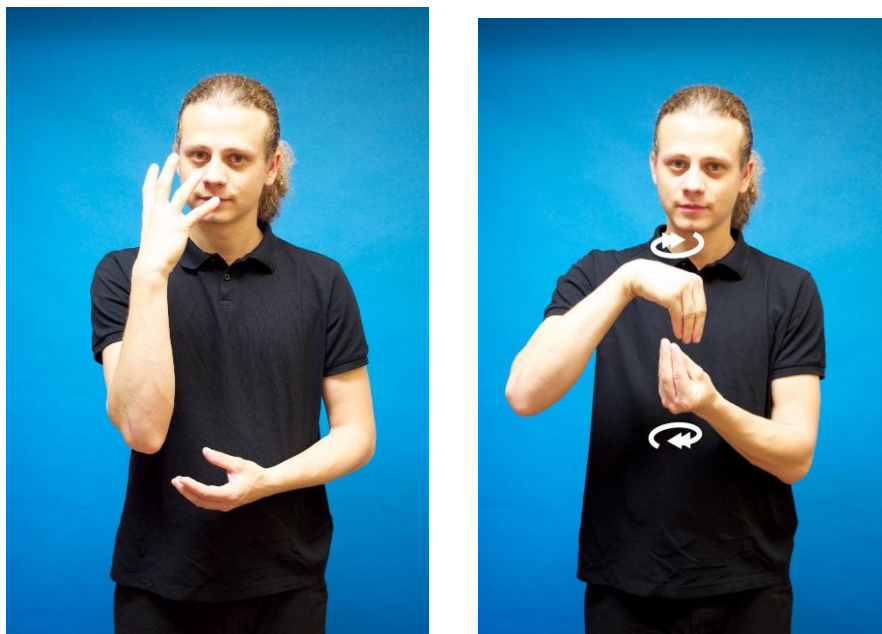

Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek 1971, s. 324) i Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 335) uvádějí, že slovo *leden* je odvozeno od slova *led*.

ÚNOR

Varianta 1

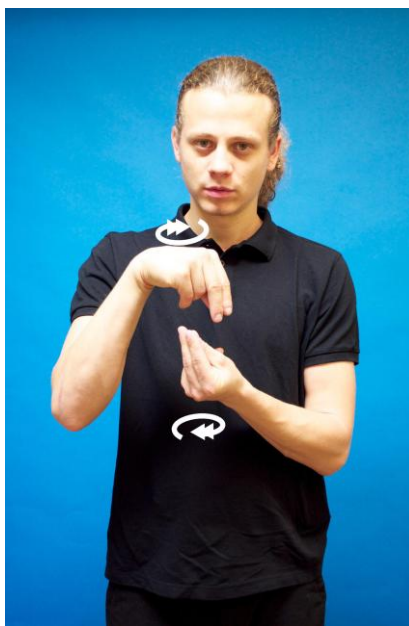
Můžeme se setkat i s fonologickou variantou tohoto znaku, kde není první část složeného znaku artikulována před obličejem, ale spíše v neutrálním prostoru a pohyb je výrazně redukovaný.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Vzhledem k tomu, že v měsíci únoru se vždy konal maškarní ples, vznikl podle respondentů tento znak spojením znaků MASKA a PLES a jedná se tedy o znak složený (srov. Mladová, 2009). Jeden z respondentů uvedl, že podle jeho názoru je druhá část znaku motivována tím, že v únoru taje sníh a končí zimní období. Tvar rukou zde podle něj připomíná znak TÁT či MIZET.

Varianta 2

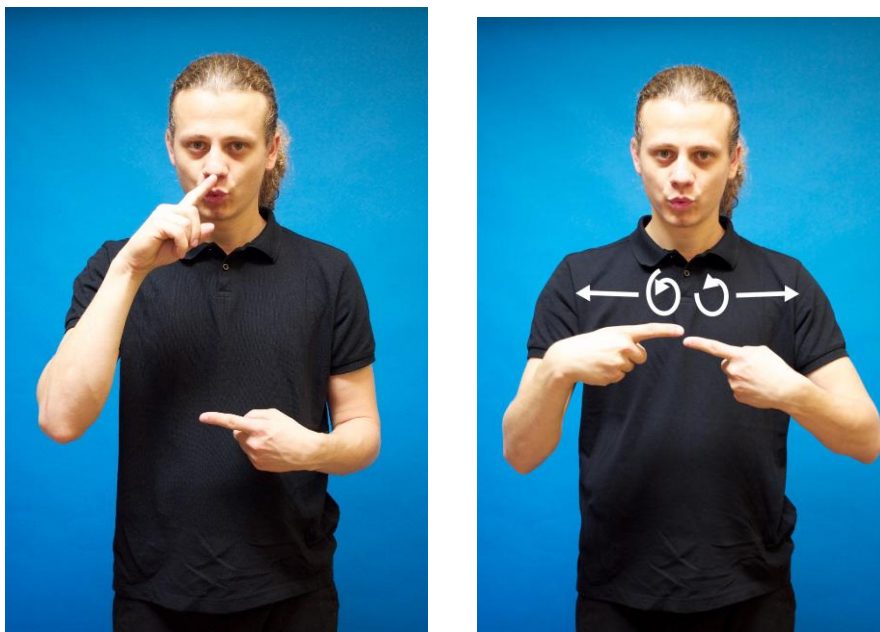

Územní rozšíření: Plzeň

Motivace znaku dle respondentů:

Někteří z respondentů se domnívají, že by znak mohl souviset, stejně jako v předchozím případě, se znakem TANEC, tedy s motivací plesovou sezónou často probíhající v tomto časovém období.

Varianta 3

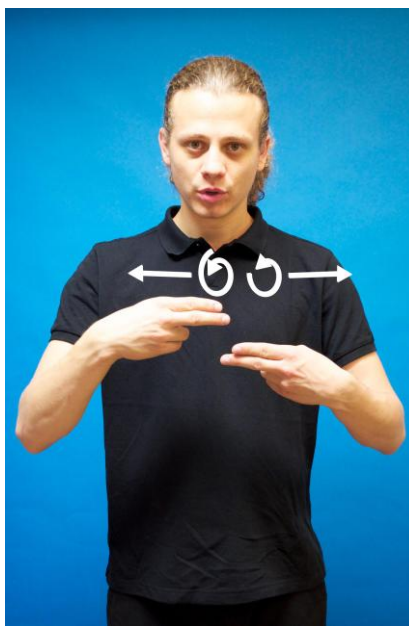
Územní rozšíření: Brno, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Někteří respondenti se domnívali, že tento znak vznikl odvozením od znaku KULTURA, a interpretovali ho jako ‚měsíc, ve kterém je pořádáno mnoho kulturních akcí, hlavně plesů‘. Jiní viděli souvislost se znakem TANEC, což opět souvisí s množstvím zábav a plesů.

V souvislosti s výše uvedenou asociací se znakem KULTURA je třeba dodat, že v současném úzu moravských mluvčích je rozšířena varianta znaku KULTURA, která se – na rozdíl od pražské varianty znaku KULTURA – od znaku ÚNOR varianta 3 liší v parametrech pohybu a místa artikulace. Vystává zde tedy otázka, do jaké míry je namístě (pokud vůbec) uvažovat o souvislosti znaků pocházejících z různých nářečních oblastí (tj. znaku ÚNOR varianta 3 a znaku KULTURA v pražské variantě).

Varianta 4

Územní rozšíření: Ostrava, Praha

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 5

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Všichni dotazovaní spojovali tento znak s moravským znakem UHLÍ, který má stejnou manuální složku jako tato lexikální varianta. Kromě toho, že „v únoru bylo třeba hodně topit“, někteří respondenti ještě dodávali, že se v tomto období uhlí objednávalo, protože bylo levnější.

ÚNOR	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	4	1	3	5	1	15
pasivní znalost	2	0	1	1	1	2	7
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							23
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	1	0	0	1
pasivní znalost	1	4	1	1	4	0	11
nezná	2	0	0	2	0	3	7
							19
VARIANTA 3							
aktivní užití	4	0	0	0	0	1	5
pasivní znalost	1	2	2	0	0	2	7
nezná	0	2	0	4	5	0	11
							23
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	1	0	1	0	2
pasivní znalost	2	0	1	0	0	1	4
nezná	1	4	0	1	3	2	12
							18
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	0	0	2	0	0	1	3
nezná	4	4	0	3	6	1	18
							22

Porovnání se starším znakem:

Znaku ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 255) se nejvíce blíží varianta 1, která se od něj liší počátečním tvarem ruky.

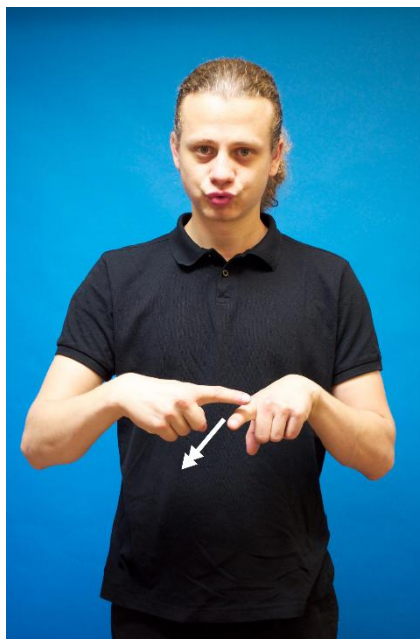

Porovnání s češtinou:

Podle Etymologického slovníku jazyka českého (Machek, 1971, s. 669) i Českého etymologického slovníku (Rejzek, 2012, s. 691) je slovo *únor* pravděpodobně spojeno se slovesem *nořiti*, motivace však není zcela jednoznačná. Jedna z interpretací je, že v této době se led noří do vody, protože taje, láme se a puká.

BŘEZEN

Varianta 1

V rámci této lexikální varianty se můžeme setkat se dvěma variantami fonologickými. Znak je buď artikulován v neutrálním prostoru před tělem nebo je pohyb dominantní ruky veden od nosu, poté je znak prováděn stejně jako v první variantě.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Většina dotazovaných se shodla na tom, že měsíc březen je odvozen od znaku MRKEV, který má stejnou manuální složku. Motivace od znaku MRKEV vychází z toho, že se právě v tomto období mrkev sázela. Jediný respondent byl toho názoru, že tento znak zobrazuje činnost čištění nářadí, které se po zimě začíná znovu používat pro práci na poli.

Varianta 2

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Domnívám se, že jak v případě varianty 3, tak v případě varianty 1 bychom snad mohli uvažovat ještě o jedné motivaci, kterou nikdo z respondentů neuvedl, a to o souvislosti s výrobou píšťalky (tuto činnost znak zobrazuje pohybem a tvarem rukou).

Varianta 3

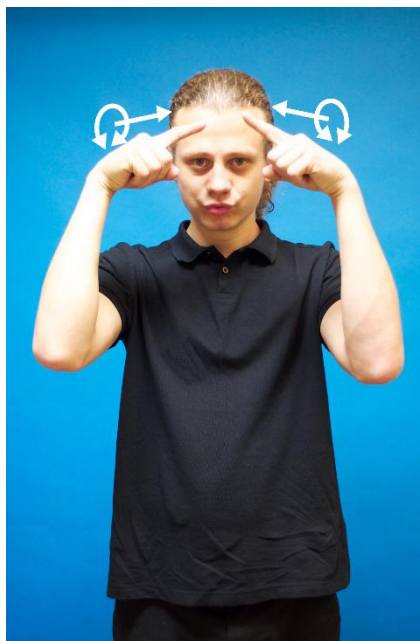

Územní rozšíření: Brno, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

V tomto případě se podle respondentů nejspíš jedná o souvislost se znakem BŘÍZA, s nímž má tato lexikální varianta znaku BŘEZEN stejnou manuální složku. Respondenti také zmiňovali možný vliv mluvené češtiny, v níž jsou slova *březen* a *bříza* příbuzná.

Varianta 4

Tento znak může být artikulován buď jako jednoruční, nebo jako dvouruční.

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Motivaci uvedl pouze jeden respondent. Tvrdil, že znak BŘEZEN by mohl souviset se znakem JASNO, protože v tomto období již více svítí slunce.

BŘEZEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	4	2	4	6	1	18
pasivní znalost	2	0	0	0	0	1	3
nezná	1	0	0	0	0	1	2
							23
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	0	1	1	2	2	1	7
nezná	4	3	0	1	2	2	12
							20
VARIANTA 3							
aktivní užití	4	0	0	0	0	1	5
pasivní znalost	1	2	1	2	0	3	9
nezná	0	2	0	2	5	0	9
							23
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	3	1	2	1	1	3	11
nezná	0	3	0	3	5	0	11
							23

Porovnání se starším znakem:

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 24–25) uvádí stejný znak, který popisují ve variantě 1. Konkrétně se jedná o znak, kde je pohyb dominantní ruky veden od nosu. Jedná se o nejužívanější znak ve všech sledovaných regionech.

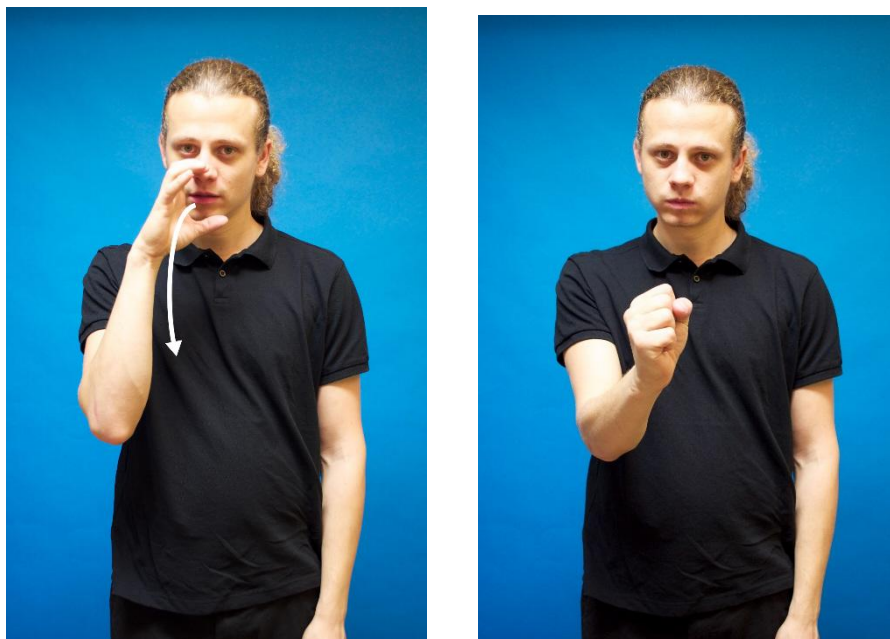

Porovnání s češtinou:

Machek (1971, s. 72) ve svém slovníku uvádí souvislost pojmenování měsíce března se slovem *březí*, protože je v této době březí drobný dobytek, nebo *bříza*, protože v březnu začínají tyto stromy rašit a dávají mizu k pití. Rejzek (2012, s. 79) se přiklání k druhé variantě, tedy že slovo *březen* je odvozené od slova *bříza*.

DUBEN

Varianta 1

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

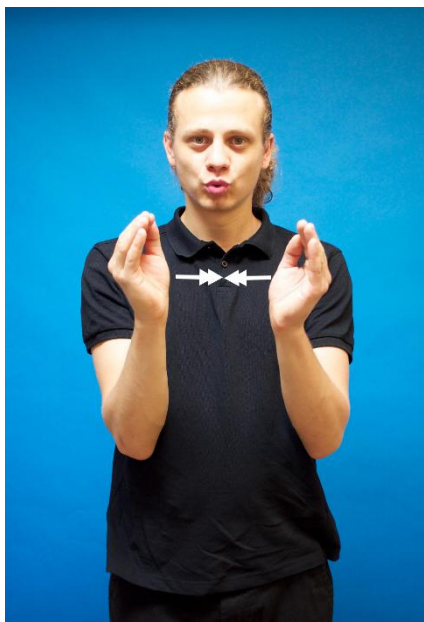
Motivace znaku dle respondentů:

Někteří respondenti uvedli, že znak DUBEN je odvozen od znaku ČARODĚJNICE, na základě toho, že 30. dubna je tradiční svátek pálení čarodějnic. Znak DUBEN a ČARODĚJNICE mají stejnou manuální složku.

Jiní se domnívali, že znak DUBEN je převzatý ze znaku APRÍL, který má také stejnou manuální složku.

Jediný respondent byl toho názoru, že tento znak zobrazuje ptačí zobák.

Varianta 2

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak je podle respondentů odvozen od znaku VEJCE, což souvisí s tím, že na měsíc duben často spadají Velikonoce. Moravská varianta znaku VELIKONOCE má totožnou manuální složku.

Varianta 3

V rámci této lexikální varianty se můžeme setkat se dvěma variantami fonologickými, lišícími se místem, odkud je veden pohyb ruky. Někteří respondenti začínají znak od nosu, jiní od tváře.

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Převážná většina respondentů neuvedla motivaci vzniku tohoto znaku. Jeden respondent uvedl, že má spojitost se znakem VENKU, který je svou formou znaku DUBEN velmi podobný. Liší se pouze tím, že znak VENKU se artikuluje v neutrálním prostoru, kdežto pohyb znaku DUBEN začíná u nosu, popřípadě u tváře.

DUBEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	2	4	2	4	6	3	21
pasivní znalost	3	0	0	0	0	1	4
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	3	1	2	1	2	2	11
nezná	2	3	0	3	4	0	12
							24
VARIANTA 3							
aktivní užití	3	0	0	0	0	0	3
pasivní znalost	2	1	1	0	1	0	5
nezná	0	3	1	4	2	3	13
							21

Porovnání se starším znakem:

Znak uvedený ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 46–47) se shoduje se zde uvedenou variantou 1. Jedná se o současný nejrozšířenější znak v Hradci Králové, Ostravě, Plzni, Praze a Zlíně.

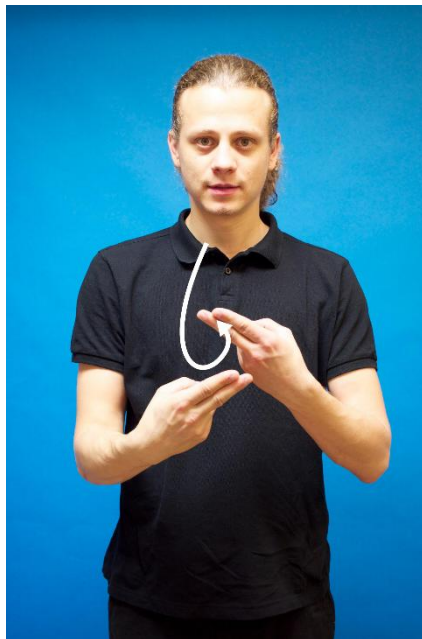

Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 132) i Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 147) shodně uvádějí, že slovo *duben* je odvozeno od slova *dub*, tj. “měsíc, kdy se duby odívají listím”.

KVĚTEN

Varianta 1

Tato znak má buď podobu znaku složeného, který se skládá za znaku KVĚTINA a JARO, nebo podobu jedné či druhé části této složeniny.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Podle respondentů je znak motivován tím, že v daném měsíci kvetou květiny.

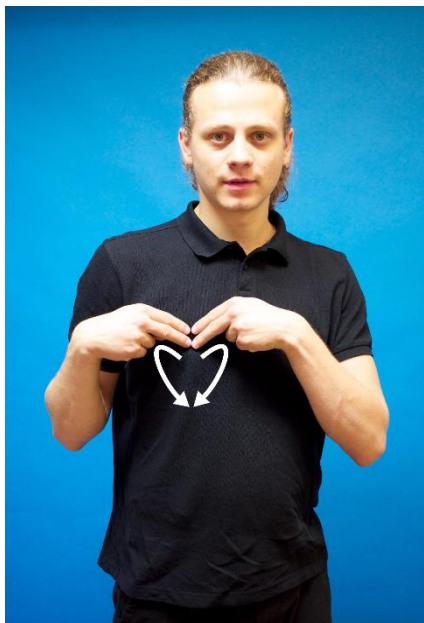
Varianta 2

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Plzeň

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 3

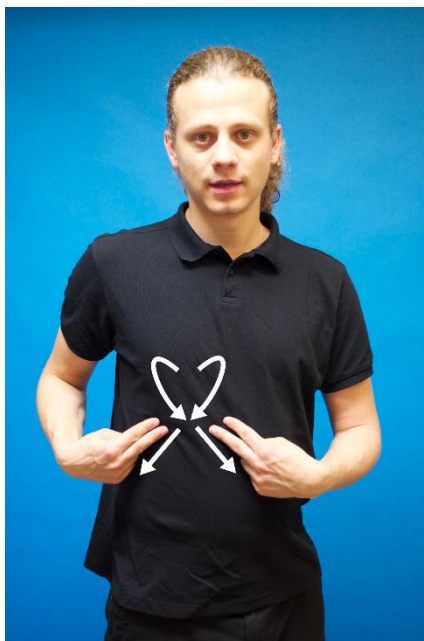

Územní rozšíření: Brno, Ostrava, Plzeň, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak je podle respondentů motivován tím, že se podle české tradice spadá na 1. května svátek lásky. Pohyb rukou při artikulaci je veden do tvaru srdce.

Varianta 4

Územní rozšíření: pasivní znalost Ostrava

Motivace znaku dle respondentů:

Pohyb rukou v artikulaci tohoto znaku je podle respondentů veden do tvaru, který připomíná mašli, připínanou na hrud' maturantům. Tento znak je tedy údajně motivována tím, že v květnu se skládají maturitní zkoušky.

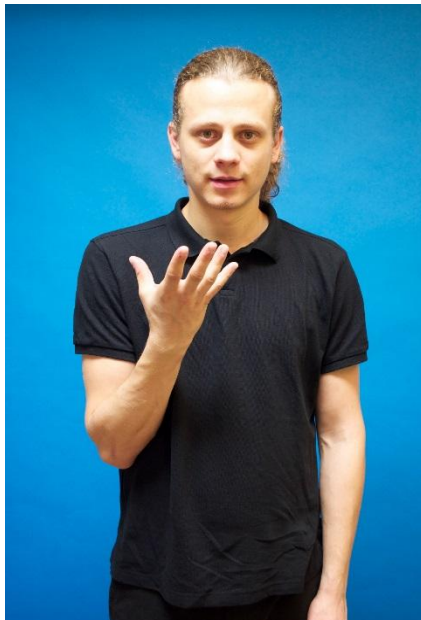
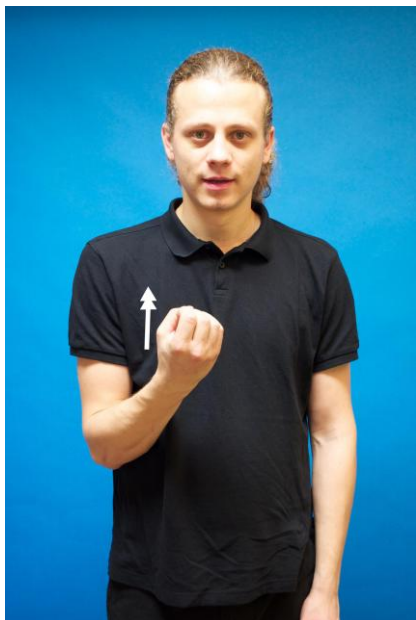
Varianta 5

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 6

Územní rozšíření: Hradec Králové, Ostrava

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

KVĚTEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	2	2	0	1	6	1	12
pasivní znalost	2	2	2	3	0	2	11
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							24
VARIANTA 2							
aktivní užití	1	1	0	1	0	0	3
pasivní znalost	1	3	1	1	5	1	12
nezná	1	0	1	1	1	2	6
							21
VARIANTA 3							
aktivní užití	1	0	1	2	0	3	7
pasivní znalost	3	4	1	1	3	0	12
nezná	1	0	0	1	3	0	5
							24
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	1	0	2	0	1	2	6
nezná	2	4	0	2	5	1	14
							20
VARIANTA 5							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	1	0	0	0	0	0	1
nezná	0	4	1	2	4	3	14
							16
VARIANTA 6							
aktivní užití	0	1	1	0	0	0	2
pasivní znalost	4	3	1	3	5	4	20
nezná	0	0	0	1	0	0	1
							23

Porovnání se starším znakem:

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 94–95) uvádí znak, který je zde označen jako varianta 1, s tím, že se artikuluje pouze druhá část složeniny. Znak má tedy identickou manuální složku se znakem JARO.

Porovnání s češtinou:

Podle etymologických slovníků češtiny (Machek, 1971, s. 312; Rejzek, 2012, s. 326) souvisí slovo *květen* se slovy *kvést*, *květ* ap., tj. *květen* jakožto měsíc kvetoucích rostlin.

ČERVEN

Varianta 1

Tento znak má buď podobu znaku složeného, který se skládá za znaku ČERVENÝ a JAHODA, nebo podobu pouze druhé části této složeniny.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Všichni respondenti uvedli, že druhá část složeniny odkazuje na plody, které v tomto měsíci zrají. Jde-li o motivaci první část složeniny, mezi respondenty se objevily dva různé názory. První z nich je, že znak ČERVENÝ souvisí s typickou barvou dozrálých jahod. Podle druhé interpretace by znak ČERVENÝ mohl být ovlivněn formou českého ekvivalentu, tj. mohl by se zakládat na podobnosti českých slov *červen* a *červený*.

Varianta 2

Tento znak má buď podobu znaku složeného, který se skládá za znaku ČERVENÝ a písmene prstové abecedy N, nebo podobu pouze druhé části této složeniny.

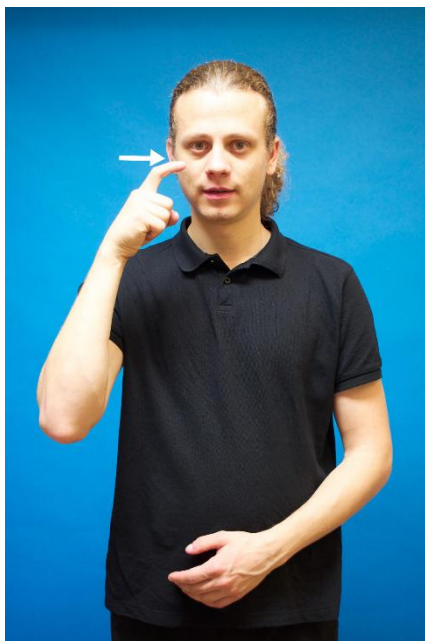
V případě druhé fonologické varianty pohyb dominantní ruky začíná u brady.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Všichni respondenti uvedli, že znak je motivován podobou ekvivalentu v českém jazyce (skládá se ze znaku ČERVENÝ a posledního písmene českého ekvivalentu provedeného dvouruční prstovou abecedou).

Varianta 3

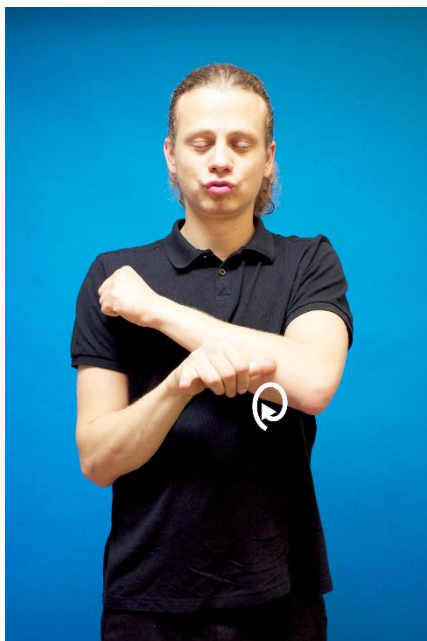

Územní rozšíření: Brno, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak odpovídá poslednímu písmenu českého ekvivalentu (tedy N) provedenému dvouruční prstovou abecedou používanou na Moravě.

Varianta 4

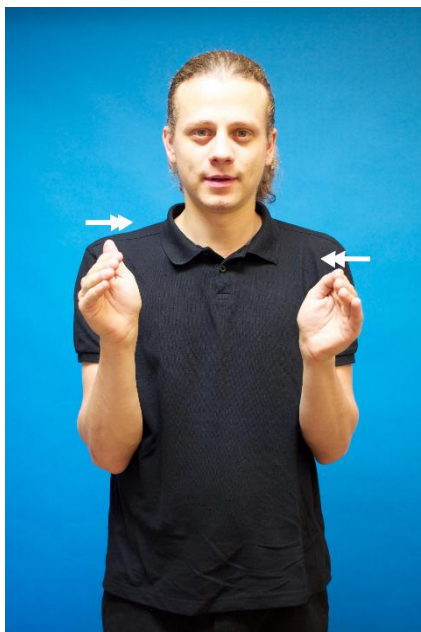

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Tento znak patří do slovní zásoby starší generace mluvčích.

Varianta 5

Územní rozšíření: pasivní znalost Hradec Králové, Praha

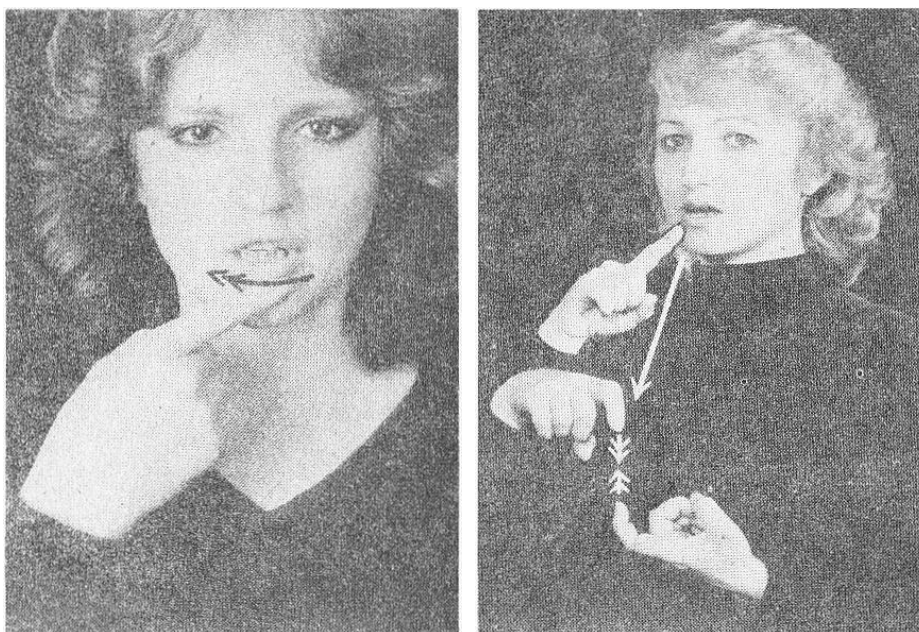
Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak má podobu znaku složeného, který se skládá ze tří komponentů: ze znaku ČERVENÝ, z písmene prstové abecedy N a znaku MALÝ. Podle respondenta, který tuto lexikální variantu zná, je užívána z toho důvodu, že oproti českému slovu *červenec* je slovo *červen* kratší, což je znázorněno tímto přidaným znakem (MALÝ).

ČERVEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	0	1	0	1	3	0	5
pasivní znalost	2	2	2	3	3	1	13
nezná	1	1	0	0	0	2	4
							22
VARIANTA 2							
aktivní užití	3	3	2	2	3	3	16
pasivní znalost	0	1	0	2	2	0	5
nezná	0	0	0	0	1	1	2
							23
VARIANTA 3							
aktivní užití	1	0	0	0	0	1	2
pasivní znalost	2	3	2	0	1	2	10
nezná	1	1	0	4	4	0	10
							22
VARIANTA 4							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	0	0	0	0	0	1	1
nezná	3	4	1	4	6	2	20
							22
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	1	0	0	2	0	3
nezná	3	1	1	4	2	3	14
							17

Porovnání se starším znakem:

Znak uvedený ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 31) se shoduje se zde uvedenou variantou 1 složenou ze znaků ČERVENÝ a JAHODA.

Porovnání s češtinou:

Etymologické slovníky (Machek, 1971, s. 99; Rejzek, 2012, s. 115), které uvádějí motivaci slova *červen* společně s motivací slova *červenec*, se shodují v konstatování, že původ těchto názvů měsíců není zcela zřejmý: kromě nejpravděpodobnějšího spojení s barvou, která je v tomto období v přírodě typická (červeně dozrávající plody), se může také jednat o souvislost se sběrem červce (což je druh hmyzu, ze kterého se vyrábělo purpurové barvivo) nebo s červy v ovoci.

ČERVENEC

Varianta 1

Tento znak má buď podobu znaku složeného, který se skládá za znaku ČERVENÝ a TŘEŠEŇ, nebo podobu pouze druhé části této složeniny (jeho manuální složka je tedy identická se znakem TŘEŠEŇ).

Územní rozšíření: Praha, Plzeň

Motivace znaku dle respondentů:

Všichni respondenti uvedli, že druhá část složeniny odkazuje na plody, které v tomto měsíci zrají. Jde-li o motivaci první část složeniny, mezi respondenty se objevily dva různé názory. První z nich je, že znak ČERVENÝ souvisí s typickou barvou zralých třešní. Podle druhé interpretace by znak ČERVENÝ mohl být ovlivněn formou českého ekvivalentu, tj. mohl by se zakládat na podobnosti českých slov *červenec* a *červený*.

Varianta 2

Tento znak má buď podobu znaku složeného, který se skládá ze znaku ČERVENÝ a písmene prstové abecedy C, nebo podobu pouze druhé části této složeniny (tedy ukazuje se pouze jako písmeno prstové abecedy C).

V případě druhé fonologické varianty začínal pohyb dominantní ruky u většiny respondentů u brady, u některých pak v neutrálním prostoru před tělem.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Všichni respondenti shodně uvedli, že znak je motivován podobou ekvivalentu v českém jazyce (skládá se ze znaku ČERVENÝ a posledního písmene českého ekvivalentu provedeného dvouruční prstovou abecedou).

Varianta 3

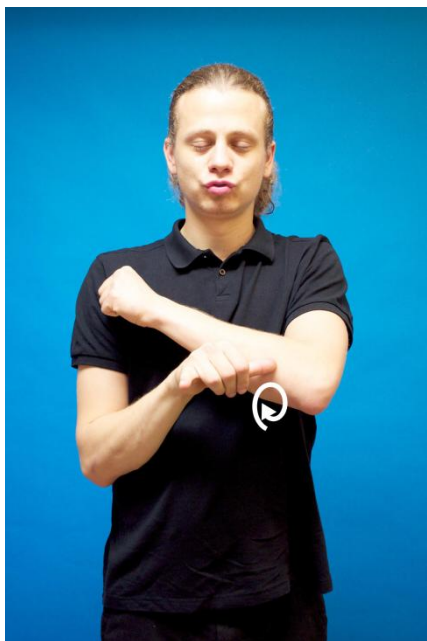

Územní rozšíření: Brno, Ostrava, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak odpovídá poslednímu písmenu českého ekvivalentu (tedy písmenu C) provedenému prstovou abecedou používanou na Moravě.

Varianta 4

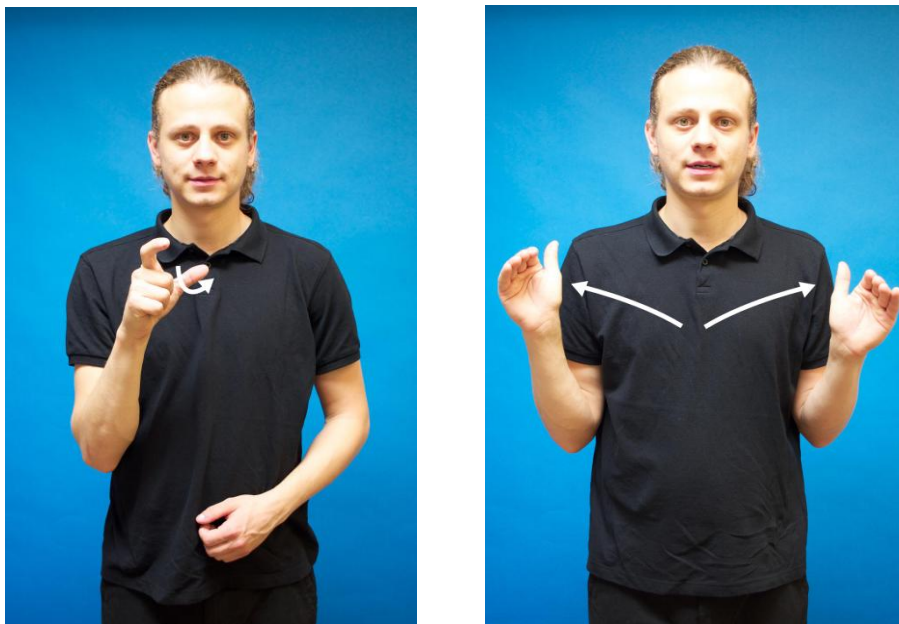

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Tento znak patří do slovní zásoby starší generace mluvčích.

Varianta 5

Územní rozšíření: pasivní znalost Hradec Králové, Praha

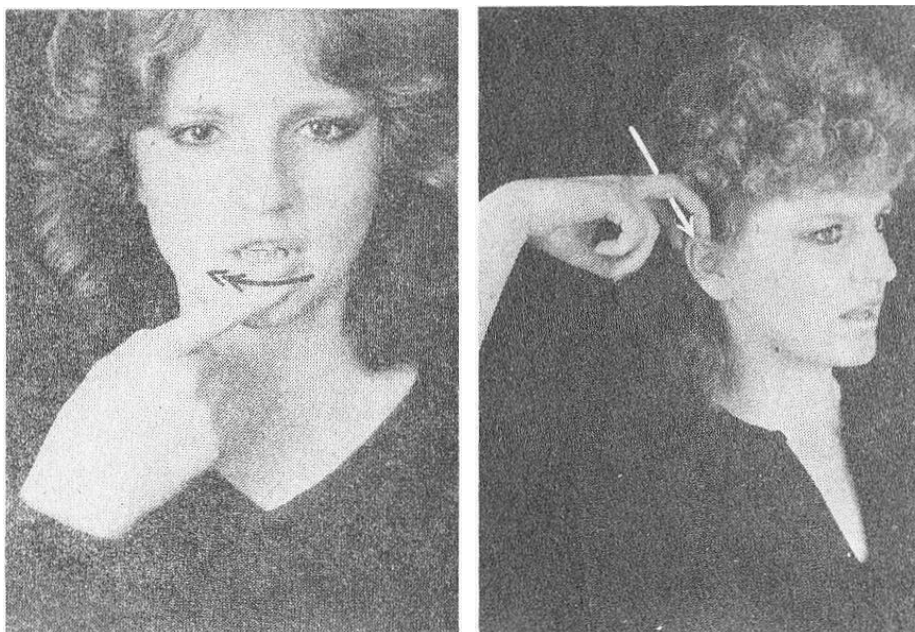
Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak má podobu znaku složeného, který se skládá ze znaku ČERVENÝ, písmene prstové abecedy C a znaku VELKÝ. Podle respondentů je to z toho důvodu, že oproti českému slovu *červen* je slovo *červenec* delší, což by měl znázorňovat znak VELKÝ. Na okraj poznamenejme, že i v češtině se pro některé letní měsíce a také jeden jarní kdysi užívalo složených názvů, které mj. obsahovaly lexémy *malý*, *velký*, srov. např. Kebrle (1939, s. 66): „Jméno června znamenalo kdysi dobu mnohem delší. Když se potom stará jména přizpůsobovala dělení na dvanáct měsíců (to se dalo velmi rozmanitým způsobem u rozličných národů slovanských), byl starý červen rozlišen na červny dva (ba i tři; v Cerroniho kodexu se jmenuje: *črven menší*, t. j. květen, *črven veliký*, t. j. červen, a *črven*, t. j. červenec). Tyto dva červny byly rozlišovány jako červen první a druhý, malý nebo menší a velký, potom jako červen a červenec; to se konečně ustálilo.“

ČERVENEC	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	0	0	0	1	3	0	4
pasivní znalost	2	4	2	3	3	1	15
nezná	1	0	0	0	0	2	3
							22
VARIANTA 2							
aktivní užití	3	4	1	3	3	1	15
pasivní znalost	0	0	1	1	3	1	6
nezná	0	0	0	0	0	2	2
							23
VARIANTA 3							
aktivní užití	1	0	1	0	0	3	5
pasivní znalost	2	1	1	1	0	0	5
nezná	2	3	0	1	4	0	10
							20
VARIANTA 4							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	0	0	0	0	0	1	1
nezná	3	4	1	4	6	2	20
							22
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	1	0	0	2	0	3
nezná	3	1	1	4	2	3	14
							17

Porovnání se starším znakem:

Znak ČERVENEC je ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 31) totožný se zde uvedenou variantou 1 složenou ze znaků ČERVENÝ a TŘEŠEŇ.

Porovnání s češtinou:

Etymologie slova *červenec* viz výše uvedená etymologie slova *červen*.

SRPEN

Varianta 1

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace vzniku znaku:

Všichni respondenti, kteří používají tuto lexikální variantu, se shodli na tom, že znak zobrazuje – jak tvarem ruky, tak i pohybem jeho provedení – sklizeň obilí pomocí srpů.

Varianta 2

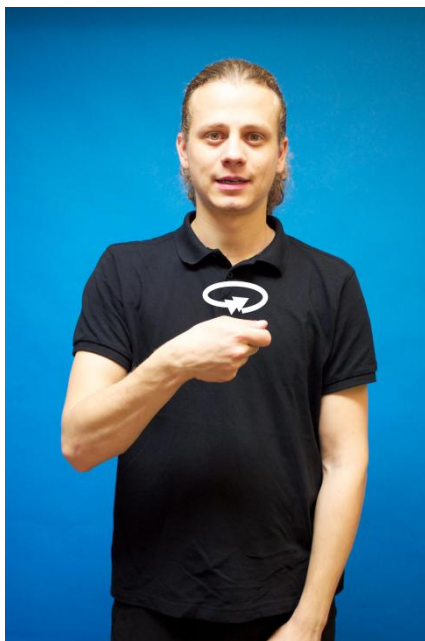

Územní rozšíření: Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Podle respondenta, který jako jediný uvedl, že znak aktivně užívá, je jeho motivace shodná s motivací varianty 1 (tj. tvarem ruky i pohybem je zobrazována sklizeň obilí pomocí srpu).

Varianta 3

Územní rozšíření: Brno, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín,

Motivace znaku dle respondentů:

Motivace je podle respondentů shodná s motivací varianty 1.

Varianta 4

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha

Varianta 5

Územní rozšíření: pasivní znalost Ostrava

Motivace znaku dle respondentů:

Podle respondenta, který jako jediný uvedl, že znak aktivně užívá, souvisí tento znak se znakem OSLAVA, se kterým má stejný tvar ruky a místo artikulace, a to údajně proto, že v srpnu děti oslavují konec prázdnin a dospělí konec sklizně obilí.

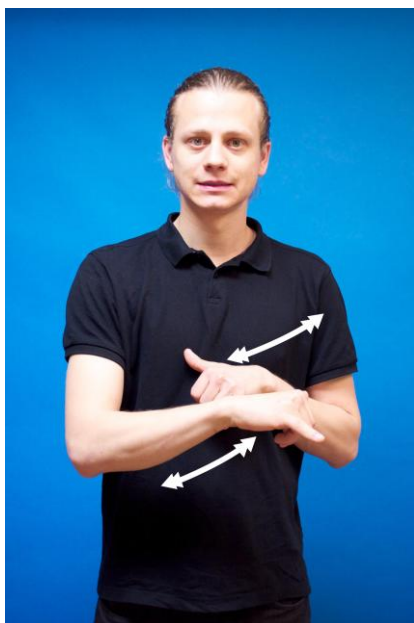
Varianta 6

Územní rozšíření: Plzeň

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 7

Územní rozšíření: (pasivně Plzeň)

Motivace znaku dle respondentů:

Podle respondenta, který jako jediný uvedl, že znak pasivně zná, zobrazuje lexikální tato varianta sklizeň obilí kosou.

SRPEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	4	1	2	4	1	13
pasivní znalost	2	0	1	2	2	2	9
nezná	1	0	0	0	0	1	2
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	1	0	1
pasivní znalost	1	4	0	0	5	0	10
nezná	2	0	2	2	0	3	9
							20
VARIANTA 3							
aktivní užití	4	0	1	2	1	3	11
pasivní znalost	1	2	1	2	3	0	9
Nezná	0	2	0	0	1	0	3
							23
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	2	3	1	1	5	0	12
nezná	2	1	0	2	1	3	9
							21
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	0	1	0	1	0	2
nezná	1	2	0	2	0	0	5
							7
VARIANTA 6							
aktivní užití	0	0	0	1	0	0	1
pasivní znalost	0	2	0	0	1	0	3
nezná	0	2	0	1	0	3	6
							10

SRPEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 7							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	0	0	1	0	0	1
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							1

Porovnání se starším znakem:

Znak SRPEN ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 222–223) se shoduje se zde uvedenou variantou 1. Jedná se o současnou nejrozšířenější variantu v Praze a Hradci Králové.

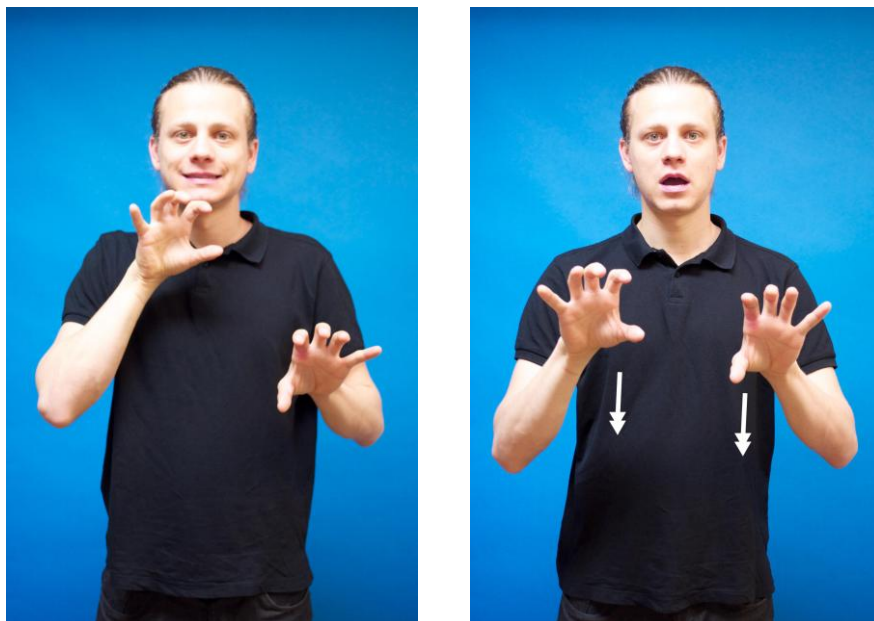

Porovnání s češtinou:

V Etymologickém slovníku jazyka českého (Machek, 1971, s. 572) nalezneme informaci, že slovo *srpen* nejspíše není odvozené od slova *srp*, ale od litevského slova *sirpsti* s významem ‚zrátí‘, tj. *srpen* = ‚měsíc zrající obilí‘. Rejzek (2012, s. 597) se naproti tomu přiklání k souvislosti *srpna* se *srpem*; obojí od indoevropského **serp-* s významem ‚ořezávat; srp‘.

ZÁŘÍ

Varianta 1

Tato lexikální varianta má varianty fonologické: první se produkuje v neutrálním prostoru před tělem, v druhé je pohyb rukou veden od brady před tělo a ve třetí je místem artikulace ipsilaterální strana neutrálního prostoru, tzn. znak je artikulován na stejné straně těla, jako se nachází dominantní ruka.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Respondenti uvedli celkem pět různých motivací vzniku znaku: a) podle některých je znak ZÁŘÍ motivován tím, že se v tomto období trhají jablka ze stromu a tato činnost je znázorněna tvarem a pohybem rukou; b) další respondenti uvedli, že je znak odvozen od hrabání listů či sena; c) jiné vysvětlení znělo, že znak ZÁŘÍ je klasifikátorovou konstrukcí s významem ‚děti jdou do školy‘; d) další názor zněl, že znak ZÁŘÍ je odvozen od znaku PRŠÍ a e) poslední názor mezi respondenty byl, že je znak odvozen od znaku MLHA.

Varianta 2

Tato znak má dvě fonologické varianty. V prvním případě je místem artikulace hrud'. V druhém je pohyb rukou veden od čela a poté pokračuje stejně jako první varianta.

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Jediný respondent uvedl motivaci druhé fonologické varianty tohoto znaku. Vychází údajně z toho, že děti, které šly v září do školy, se nejprve musely pomodlit, a je tedy motivována pohybem pokřičování se.

Varianta 3

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Motivaci vzniku znaku uvedl pouze jediný respondent. Znak je podle něj motivován tím, že v září již končí období tepla a „odchod tepla“ je znázorňován pohybem a zavírajícím se tvarem ruky.

Varianta 4

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

ZÁŘÍ	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	4	4	2	4	6	1	21
pasivní znalost	0	0	0	0	0	2	2
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							24
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	2	2
pasivní znalost	0	2	1	1	0	1	5
nezná	3	2	1	3	5	0	14
							21
VARIANTA 3							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	4	0	0	0	1	2	7
nezná	0	4	2	4	4	1	15
							23
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	0	1	0	1	0	1	3
nezná	0	3	2	0	4	2	11
							15

Porovnání se starším znakem:

Znak ZÁŘÍ se ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 284–285) shoduje se zde uvedenou variantou 1. Jedná se o dnes nejpoužívanější znak ve všech sledovaných regionech.

Porovnání s češtinou:

Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 734) a Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 710) uvádějí, že slovo *září* má stejný původ jako slovo *říjen*, tedy že je odvozeno od slova *říje*. V případě *září* slovo vzniklo spojením *za říje*. V této souvislosti můžeme dodat, že v tzv. lidové etymologii (srov. např. Rejzek, 2009; Kebrle, 1939) bývá *září* velmi často spojováno se slovem *zářit* a „interpretováno jako ‚měsíc, kdy slunce (ještě) září‘ (Rejzek, 2009, s. 101).

ŘÍJEN

Varianta 1

Tento znak má tři fonologické varianty. První možnost provedení znaku je v neutrálním prostoru před tělem, v druhém případě dominantní ruka vede pohyb od nosu, zbytek znaku je shodný s předchozím, a ve třetím případě je pohyb dominantní ruky veden od brady.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Podle většiny respondentů souvisí tato lexikální varianta se znakem HROZNOVÉ–VÍNO, který má totožnou manuální složku jako znak ŘÍJEN, a znak ŘÍJEN je interpretován jako ‚měsíc probíhajícího vinobraní‘. Pouze jediný respondent uvedl jinou motivaci, a to spojení se znakem ŠETRŤIT podle toho, že v říjnu se musí ‚šetřit‘ nasbírané ovoce a zelenina na zimu.

Varianta 2

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Názory na vznik tohoto znaku se u respondentů lišily. Někteří respondenti odvozovali – stejně jako u varianty 1 – znak ŘÍJEN od znaku HROZNOVÉ–VÍNO. Dle jiného menšinového názoru souvisí znak ŘÍJEN s písmenem prstové abecedy Ř, které má na Moravě (uvedeno respondentem z Brna) stejnou formu jako tvar ruky obsažený ve znaku ŘÍJEN varianta 3.

Varianta 3

Územní rozšíření: pasivní znalost Zlín

Varianta 4

Územní rozšíření: pasivní znalost Ostrava

Motivace znaku dle respondentů:

Podoba tohoto znaku je podle respondentů nejspíše motivována událostmi z 28. října 1918, tedy vznikem samostatného (svobodného) Československa. Tato lexikální varianta má stejný tvar ruky i místo artikulace a podobný typ pohybu jako znak SVOBODA.

ŘÍJEN	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	3	4	2	4	6	4	23
pasivní znalost	0	0	0	0	0	0	0
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							23
VARIANTA 2							
aktivní užití	2	0	0	0	0	0	2
pasivní znalost	3	1	0	0	0	1	5
nezná	0	3	2	4	6	2	17
							24
VARIANTA 3							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	
pasivní znalost	0	0	0	0	0	2	2
nezná	3	4	2	4	6	1	20
							22
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	0	1	0	0	0	1
nezná	0	0	0	1	1	0	2
							3

Porovnání se starším znakem:

Znak ze Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 266) odpovídá znaku používanému v současné době. Je totožný se zde uvedenou variantou 1. Jedná se o nejrozšířenější variantu ve všech sledovaných regionech.

Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 532) a Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 556) uvádějí jako motivaci slova *říjen* období říje vysoké zvěře.

LISTOPAD

Varianta 1

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Všichni respondenti uvedli, že znak LISTOPAD je odvozen od slovesa STŘÍLET podle toho, že se jedná o období říje a myslivci chodí střílet zvěř. Znak LISTOPAD se od znaku STŘÍLET liší orientací prstů (ve znaku STŘÍLET směřují prsty před tělo mluvčího).

Varianta 2

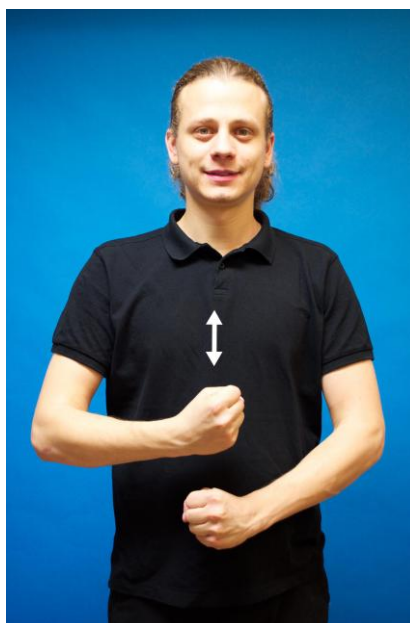
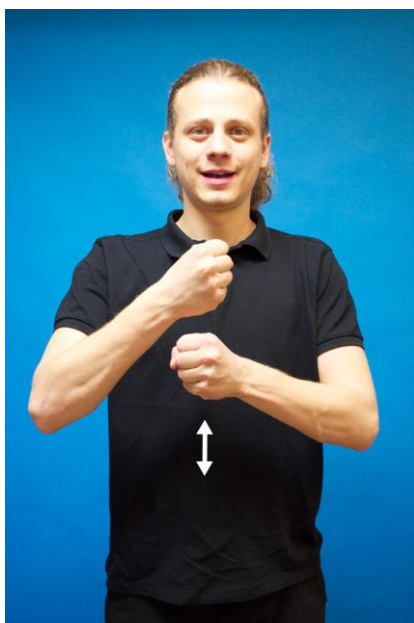

Územní rozšíření: Brno, Ostrava, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Motivace vzniku tohoto znaku je podle respondentů stejná jako u varianty 1 s tím rozdílem, že tato varianta 2 má totožnou manuální složku jako znak STRÍLET (puškou). Jeden z respondentů s tímto vysvětlením nesouhlasil a uvedl, že tento znak souvisí s činností odpalování ohňostroje, aniž by vysvětlil souvislost tohoto období s ohňostroji.

Varianta 3

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Většina respondentů neuměla uvést motivaci tohoto znaku. Z pohledu jednoho respondenta je tento znak motivován tím, že v tomto období děti tahají za větve stromů, aby spadalo zbylé listí, a tuto činnost by měl zobrazovat pohyb i tvar rukou. Podle jiného respondenta tvar rukou a pohyb souvisí s pouštěním draka, což je jiná činnost typicky prováděná v tomto období.

Varianta 4

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Respondenti uváděli motivaci na základě podoby slova *listopad* v českém jazyce, kde se jedná o složení dvou slov – *list* a *padat*. Znak LISTOPAD vznikl jako kalk, ale nejedná se o složeninu, nýbrž klasifikátorovou jednoduchou konstrukci zobrazující pohybem a tvarem ruky padající list.

Varianta 5

Územní rozšíření: pasivní znalost Ostrava

Motivace vzniku znaku:

I v tomto případě vysvětloval respondent motivaci znaku podle opadávání listí. Provedení znaku je však odlišné od varianty 4 v tom, že trup mluvčího by měl představovat kmen stromu s větvemi a pohyb rukou naznačuje, jak z něj listí opadává.

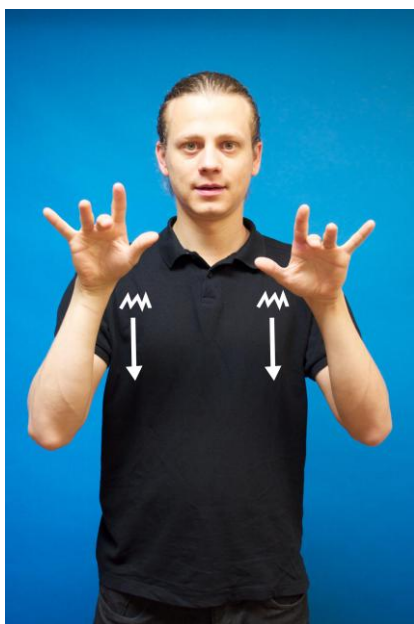
Tento znak patří do slovní zásoby starší generace mluvčích.

Varianta 6

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Zlín

Varianta 7

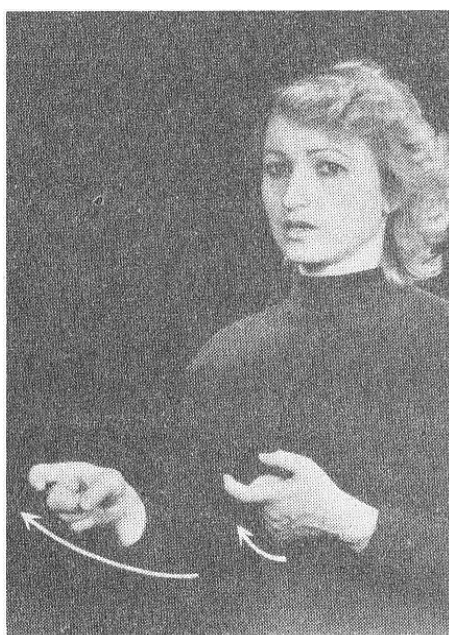
Územní rozšíření: pasivní znalost Brno, Zlín

LISTOPAD	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	2	4	1	4	6	1	18
pasivní znalost	1	0	1	0	0	2	4
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							23
VARIANTA 2							
aktivní užití	1	0	1	0	0	3	5
pasivní znalost	2	4	1	2	4	0	13
nezná	1	0	0	2	1	0	4
							22
VARIANTA 3							
aktivní užití	2	0	0	0	0	0	2
pasivní znalost	2	0	0	0	0	0	2
nezná	0	4	2	4	4	3	17
							21
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	1	0	0	0	0	0	1
nezná	1	4	1	2	1	0	9
							10

LISTOPAD	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	0	1	0	0	0	1
nezná	1	0	0	1	0	0	2
							3
VARIANTA 6							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	1	0	0	0	0	2	3
nezná	3	4	2	3	6	1	19
							22
VARIANTA 7							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	0	0	0	0	1	1
nezná	3	4	2	3	4	2	18

Porovnání se starším znakem:

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 102–103) uvádí znak, který se shoduje se zde uvedenou variantou 2. Dle mého názoru je to zajímavá skutečnost: tento slovník popisuje znaky, které se používaly na území Čech, zejména v Praze, ale při elicitaci dat od neslyšících žádný respondent pocházející z českých měst neuvedl, že by tuto lexikální variantu aktivně užíval (k nejrozšířenější variantě zde patřila varianta 1), zato se zdá být součástí úzu mluvčích na Moravě, ve Zlíně by podle sebraných dat dokonce měla představovat podobu nejčastější.

Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 335) uvádí *listopad* jako starou složeninu slov *list* a *padat*. Český etymologický slovník (Rejzek, 2012) složeninu *listopad* neuvádí.

PROSINEC

Varianta 1

V rámci tohoto znaku existují tři fonologické varianty: první je charakterizována artikulací na pasivní ruce, v druhé je pohyb dominantní ruky veden od nosu, poté je znak prováděn stejně jako v první variantě a třetí se od obou předešlých variant liší tím, že je artikulována pouze dominantní rukou v neutrálním prostoru. Tuto poslední variantu dnes užívají spíše mluvčí starší generace.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak je podle všech respondentů odvozen od znaku RYBA a spojován s obdobím Vánoc, kdy ryby bývají hlavním pokrmem při štědrovečerní večeři. Oba znaky mají totožnou manuální složku.

Varianta 2

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak má totožnou manuální složku s moravskou variantou znaku SNÍH, což podle respondent souvisí s tím, že v prosinci často padá sníh.

Varianta 3

Územní rozšíření: Brno, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak má totožnou manuální složku s jednou z variant znaku VÁNOCE, je motivována tím, že období Vánoc připadá na prosinec.

Varianta 4

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Mnozí z respondentů nebyli schopni uvést motivaci této lexikální varianty. Jeden z respondentů tvrdil, že je motivována tvarem věnců s mašlemi, které se v době Vánoc věší na dveře domů a bytů. Znak pohybem rukou znázorňuje tvar věnce. Jiný respondent uvedl, že první část znaku pohybem rukou znázorňuje hromadu vánočních dárků, druhá část pak činnost přitáhnutí dárků k sobě.

Rád bych doplnil motivaci vzniku znaku, který nikdo z mnou dotazovaných respondentů neuvedl, ale mezi neslyšícími je obecně rozšířena a často zmiňována, a to souvislost s mašlí, která se váže na špičku vánočního stromku a jejíž tvar by měl tento znak připomínat.

Varianta 5

Územní rozšíření: pasivní znalost Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Znak podle respondenta, který uvedl, že ho pasivně zná, znázorňuje úklid, který před Vánocemi v domácnostech probíhá (znak ÚKLID je obouruční a symetrický, obě ruce mají stejný tvar a vykonávají stejný pohyb jako aktivní ruka v této variantě). Tento respondent se domnívá, že z této varianty se vyvinul znak uvedený zde jako varianta 1, a tedy i varianta 1 podle něj souvisí s úklidem, a nikoli konzumací ryb v době Vánoc.

Varianta 6

Územní rozšíření: pasivní znalost Brno

PROSINEC	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	4	2	4	6	2	19
pasivní znalost	3	0	0	0	0	1	4
nezná	0	0	0	0	0	1	1
							24
VARIANTA 2							
aktivní užití	3	0	0	0	0	0	3
pasivní znalost	1	2	0	1	1	2	7
nezná	0	2	2	3	5	0	12
							22
VARIANTA 3							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	3	2	1	4	3	2	15
nezná	0	2	1	0	3	0	6
							22
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	2	2
pasivní znalost	2	1	2	0	3	1	9
nezná	1	3	0	3	2	0	9
							20
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	0	0	0	0	1	0	1
nezná	3	0	1	1	0	0	5
							6
VARIANTA 6							
aktivní užití	0	0	0	0	0	0	0
pasivní znalost	1	0	0	0	0	0	1
nezná	1	0	1	1	0	0	3
							4

Porovnání se starším znakem:

Znak ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 177) se shoduje se zde uvedenou variantou 1, a to s jeho jednoruční formou.

Porovnání s češtinou:

Etymologické slovníky se ve výkladu motivace slova *prosinec* liší. Machek (1971, s. 484) uvádí, že slovo *prosinec* souvisí se slovem *siný*, což souvisí s tím, že dny jsou šedivé, modravé, mlhavé a slunce svítí pouze slabě. Dalším výkladem je, že prosinec je odvozen od slovesa s významem „problesknout“ (**prosinoti*), majícím spojitost s tím, že slunce probleskovalo mezi mraky (Rejzek, 2012, s. 506). Jiná možnost je spojení s *prosi* (zvát na zimní „hody“, zvl. vepřové) (Holub, Kopečný, 1951, s. 295).

Jak uvádí např. Rejzek (2009) nebo Kebrle (1939), v lidové etymologii se název *prosinec* často spojuje se slovesem *prosit*, „dnes zřejmě především v souvislosti s Vánocemi a vánočními dary“ (Rejzek, 2009, s. 101), nebo dokonce se slovem *prase* – staročeské *prasinec* > *prosinec* (srov. Kebrle, 1939, Rejzek, 2012).

6.3. Roční období

JARO

Varianta 1

Tento znak má dvě fonologické varianty lišící se směrem pohybu. Pohyb aktivní ruky může být veden směrem k tělu nebo od těla.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 2

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Názor na motivaci znaku byl mezi respondenty jednotný. Všichni shodně uvedli, že znak má jednoznačnou souvislost se znakem KVĚST/KVĚT, který má stejnou manuální složku, což podle nich souvisí s tím, že jaro je obdobím, kdy kvetou květiny.

Varianta 3

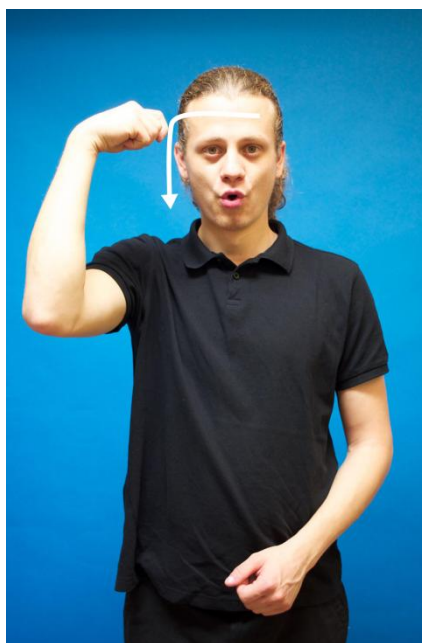

Územní rozšíření: Hradec Králové, Ostrava, Plzeň

Motivace znaku dle respondentů:

Někteří respondenti se domnívají, že motivací tohoto znaku je počáteční písmeno českého ekvivalentu.

Varianta 4

Územní rozšíření: Zlín,

Motivace znaku dle respondentů:

Podle dvou respondentů je znak odvozen od toho, že na jaře již bývá venku teplo, lidé se začínají potit a tento znak zobrazuje otření potu z čela.

Varianta 5

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 6

Územní rozšíření: Brno, Zlín

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

JARO	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	3	1	1	6	0	12
pasivní znalost	2	1	1	3	0	1	8
nezná	1	0	0	0	0	2	3
							23
VARIANTA 2							
aktivní užití	2	0	0	0	0	0	2
pasivní znalost	2	1	2	1	1	1	8
nezná	0	2	0	2	2	2	8
							18
VARIANTA 3							
aktivní užití	0	1	1	2	0	0	4
pasivní znalost	1	2	1	2	5	1	12
nezná	2	1	0	0	1	2	6
							22
VARIANTA 4							
aktivní užití	0	0	0	0	0	2	2
pasivní znalost	3	0	0	0	1	1	5
nezná	1	4	1	3	5	0	14
							21
VARIANTA 5							
aktivní užití	0	0	0	0	0	1	1
pasivní znalost	0	0	0	0	1	2	3
nezná	5	4	1	3	3	0	16
							20
VARIANTA 6							
aktivní užití	1	0	0	0	0	1	2
pasivní znalost	2	1	1	0	0	2	6
nezná	2	3	0	3	4	1	13
							21

Porovnání se starším znakem:

Znak uvedený ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 70–71) se shoduje se zde uvedenou variantou 1. Jedná se o současný nejužívanější znak v Praze a v Hradci Králové.

Porovnání s češtinou:

Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 244) spojuje slovo *jaro* s indoevropským základem nesoucím význam 'rok, teplé roční období' (asi původně 'sluneční cyklus'). Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 217) uvádí obdobnou motivaci a dodává, že původně se slova odvozená od tohoto základu používala pro označení obilí zasetého téhož roku, kdy je sklizeň.

LÉTO

Varianta 1

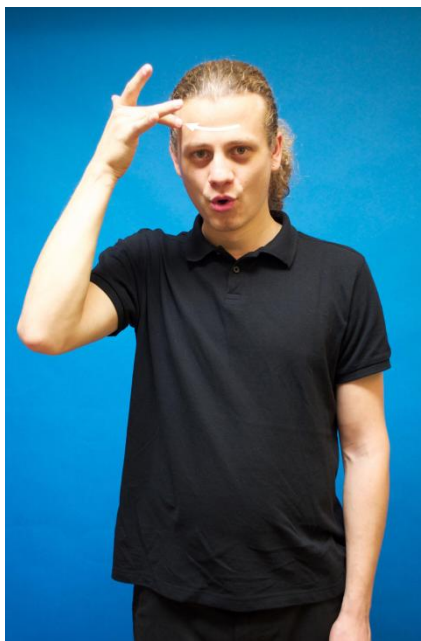
Tato lexikální varianta má dvě varianty fonologické lišící se v tom, zda je pohyb veden shora dolů nebo zdola nahoru.

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Někteří respondenti se domnívají, že znak LÉTO vznikl jako složenina ze znaků TEPLO a UTRÍT-SI-POT-Z-ČELA a v průběhu jazykového vývoje změnil formu do dnešní podoby znaku.

Varianta 2

Územní rozšíření: Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Respondenti uvedli, že léto je obdobím, kdy jsou velká horka, a proto znak zobrazuje pohybem ruky otírání potu z čela. Podle jednoho respondenta pohyb znaku zobrazuje tvar štítku od čepice.

Varianta 3

Územní rozšíření: Praha, Plzeň

Motivace znaku dle respondentů:

Jeden z respondentů uvedl, že tato lexikální varianta je motivována pohybem ovívání obličeje při velkých horkách.

Varianta 4

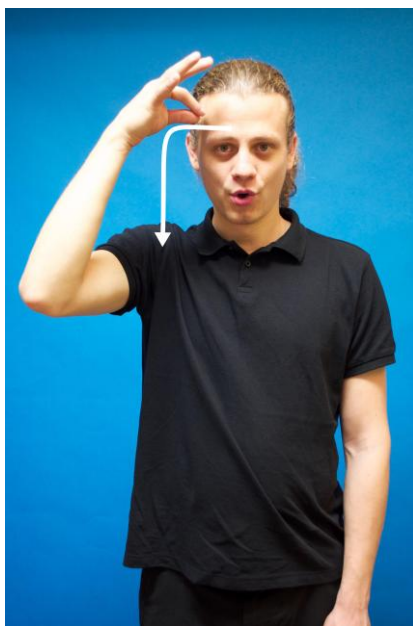

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Podle respondentů znak LÉTO zobrazuje pohybem ruky otírání potu z čela, což podle nich souvisí s tím, že bývají velká horka.

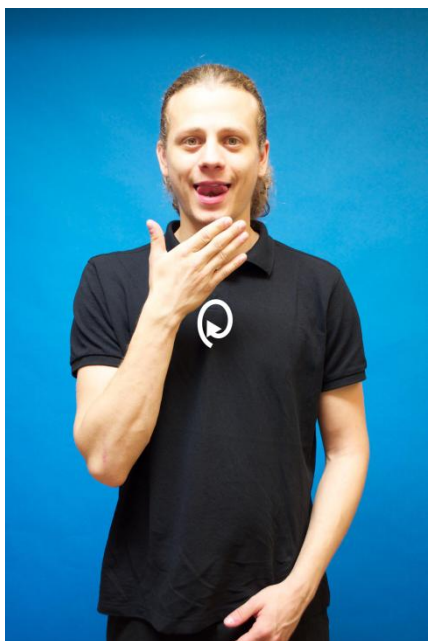
Varianta 5

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 6

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů: Žádný z respondentů nebyl schopen uvést motivaci tohoto znaku.

Varianta 7

Územní rozšíření: Brno

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak je podle respondentů odvozena od znaku HORKO, se kterým tvoří minimální pár lišící se tvarem ruky.

LÉTO	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	1	4	0	2	4	0	11
pasivní znalost	2	0	2	2	2	1	9
nezná	0	0	0	0	0	2	2
							22
VARIANTA 2							
aktivní užití	0	0	0	0	0	4	4
pasivní znalost	2	2	2	2	2	0	10
nezná	3	2	0	2	4	0	11
							25

LÉTO	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 3							
aktivní užití	0	0	0	2	2	0	4
pasivní znalost	2	2	0	2	4	0	10
nezná	1	2	2	0	0	3	8
							22
VARIANTA 4							
aktivní užití	1	0	1	0	0	0	2
pasivní znalost	2	3	1	0	1	2	9
nezná	1	1	0	4	3	1	10
							21
VARIANTA 5							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	0	0	0	0	0	0	0
nezná	0	1	0	1	1	0	3
							4
VARIANTA 6							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	1	1	0	1	0	0	3
nezná	0	0	0	1	1	1	3
							7
VARIANTA 7							
aktivní užití	1	0	0	0	0	0	1
pasivní znalost	1	1	0	0	1	0	3
nezná	0	3	1	3	3	1	11
							15

Porovnání se starším znakem:

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 98–99) uvádí znak, který se liší od varianty 1 tvarem ruky, slovníkový znak je konkrétně artikulován tvarem ruky B.

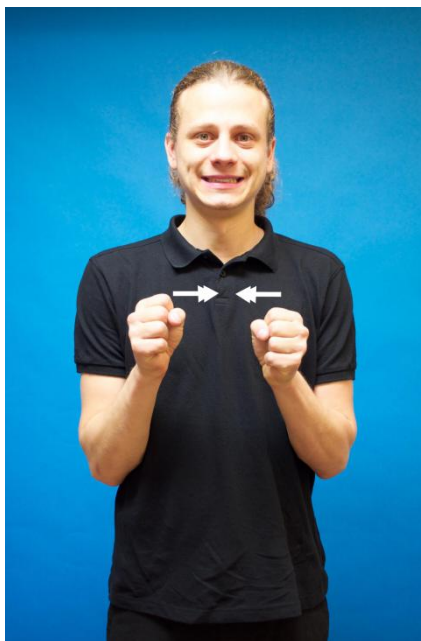
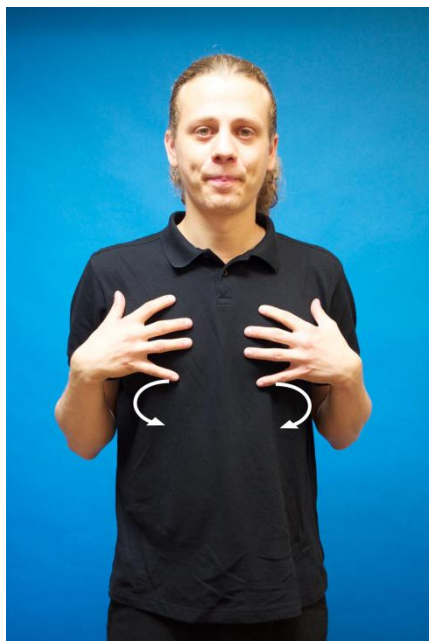
Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 358) uvádí, že původ slova *léto* je vesměs nejistý, ale mohl by být spojen s latinským *laetus* znamenajícím původně ‚pěkný, veselý‘, čemuž napovídá fakt, že v některých dialektech (např. francouzštiny či novořečtiny) je léto označováno jako *pěkný čas*.

Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 339) také uvádí, že slovo *léto* nemá jednoznačnou etymologii; může být např. spojeno s litevským slovem pro „mírný, klidný“, tj. léto jako mírnější roční doba ve srovnání se zimou nebo s indoevropským **lèto-* s významem ‚teplé období‘.

PODZIM

Varianta 1

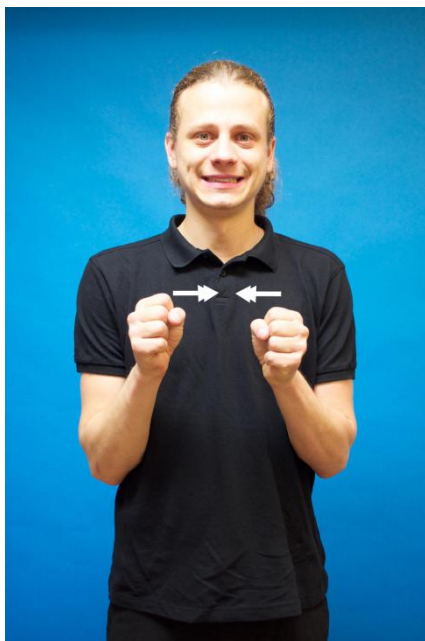

Územní rozšíření: Hradec Králové, Ostrava, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak podle respondentů vznikl složením znaků OBLÉCI-SI-KABÁT a ZIMA. Údajně je to proto, že venku se již ochlazuje, začíná být zima.

Varianta 2

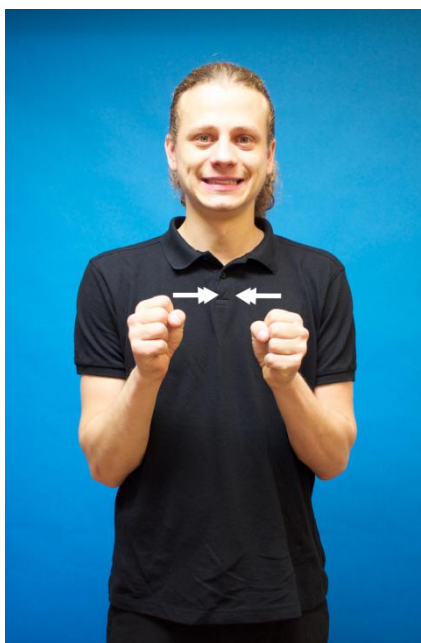

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Plzeň, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Tato lexikální varianta podle respondentů souvisí se znakem CHLADNO, s nímž má stejnou manuální složku, a s chladnějším počasím, které na podzim nastává.

Varianta 3

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Plzeň

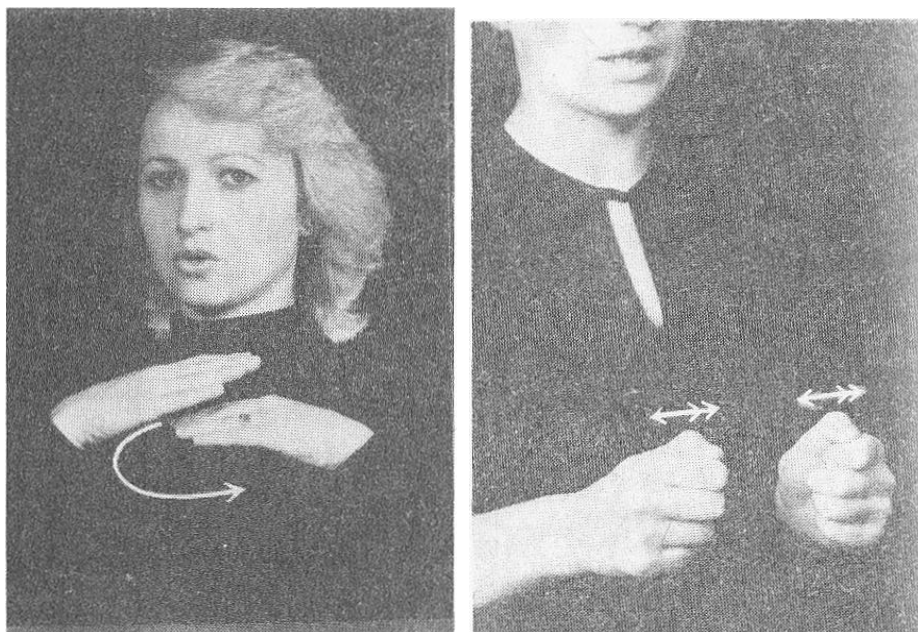
Motivace znaku dle respondentů:

Tento znak je podle respondentů kalk z českého jazyka. Jedná se o složeninu ze znaků POD a ZIMA. Mělo by být dodáno, že znak POD se vyskytuje pouze ve znakované češtině, nikoli v českém znakovém jazyce. Jeden respondent dále uvedl, že předložka POD je sémanticky spojena s pohybem směrem dolů, tedy s padáním listů.

PODZIM	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	0	2	2	0	3	0	7
pasivní znalost	3	2	0	3	3	1	12
nezná	1	0	0	1	0	2	4
							23
VARIANTA 2							
aktivní užití	4	1	0	3	3	4	15
pasivní znalost	1	3	2	0	3	0	9
nezná	0	0	0	1	0	0	1
							25
VARIANTA 3							
aktivní užití	1	1	0	1	0	0	3
pasivní znalost	1	3	1	0	3	1	9
nezná	2	0	1	3	3	2	11
							23

Porovnání se starším znakem:

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 163) uvádí znak, který se shoduje se zde uvedenou variantou 3.

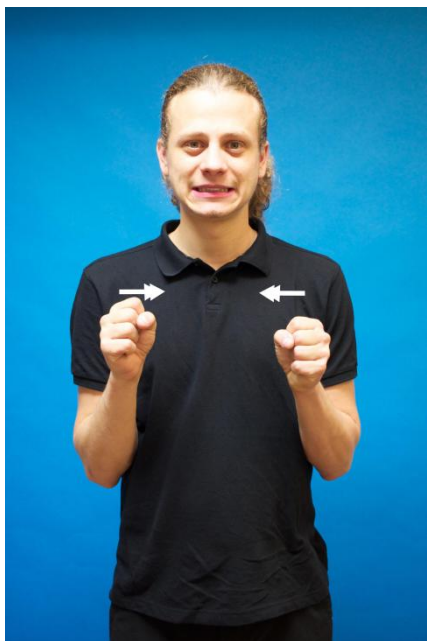

Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 715) vysvětluje původ slova *podzim* spojením se slovem *podletí*, které neslo význam ‚před létem‘. Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 482) vysvětluje původ slova *podzim* na základě spojení slov *pod* a *zima*.

ZIMA

Varianta 1

Územní rozšíření: Brno, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praha, Zlín

Motivace znaku dle respondentů:

Znak pro roční období zima je dle respondentů odvozen od formálně totožného znaku označujícího chladné počasí.

Varianta 2

Územní rozšíření: Brno, Praha

Motivace znaku dle respondentů:

Většina respondentů uvedla souvislost se znakem MRÁZ, s nímž má tato lexikální varianta totožnou manuální složku a to podle toho, že v tomto ročním období běžně mrzne.

ZIMA	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín	celkem
VARIANTA 1							
aktivní užití	4	4	1	4	5	4	22
pasivní znalost	1	0	1	0	1	0	3
nezná	0	0	0	0	0	0	0
							25
VARIANTA 2							
aktivní užití	1	0	1	0	1	0	3
pasivní znalost	1	2	0	2	2	1	8
nezná	1	2	0	2	2	2	9
							20

Porovnání se starším znakem:

Znak uvedený ve Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 288) je velmi podobný variantě 1 uvedené výše, od které se liší tvarem ruky: zatímco slovníkový znak obsahuje tvar ruky A, varianta 1 tvar ruky sA.

Porovnání s češtinou:

Etymologický slovník jazyka českého (Machek, 1971, s. 715) i Český etymologický slovník (Rejzek, 2012, s. 738) vysvětlují původ slova *zima* indoevropským základem s významem ‚zima, sníh‘.

7. Závěr

Jedním z cílů této práce bylo zkoumat motivaci znaků pro kalendářní jednotky v českém znakovém jazyce. Motivaci jednotlivých znaků uváděli respondenti na základě vlastní jazykové intuice, nejedná se tedy o jednoznačné platné informace. Někteří respondenti měli tendence podat vysvětlení ke každému znaku ve snaze pomoci mi naplnit cíl výzkumu a mnohdy projevovali velkou kreativitu při vymýšlení možných motivací. Některá vysvětlení se tak zdají být nepodložená; například ÚTERÝ varianta 3, kde jeden z respondentů vysvětluje vznik tohoto znaku na základě znaku PŘIPRAVIT, protože se v úterý žáci museli připravovat na výuku. Toto vysvětlení je velmi obtížné považovat za pravděpodobné, protože se žáci musejí na výuku připravovat kterýkoli den, úterý se tímto nijak nevyznačuje. V praktické části této práce najdeme ještě další takováto vysvětlení. Je možné předpokládat, že respondenti, kteří tato vysvětlení uvedli, takto znaky v rámci běžné komunikace nereflektují a pouze měli pocit, že je na ně vyvíjen tlak, aby odpověděli na výzkumné otázky.

Nejméně jistí ohledně motivace si respondenti byli u znaků označujících dny v týdnu od pondělí do pátku. Pokud nějaké vysvětlení podali, jednalo se především o souvislost s událostmi ohraničujícími pracovní týden, tedy v pondělí odjezd do práce na koni a v pátek vyplacení platu (s výjimkou PÁTEK varianta 3). Všechny ostatní domnělé motivace (odvození znaku STŘEDA varianta 1 od znaku KNEDLÍK, motivaci znaku STŘEDA varianta 4 tleskáním, odvození znaku ČTVRTEK varianta 4 od znaku POTŘEBOVAT nebo odvození znaku PÁTEK varianta 2 od znaku ORIENTOVAT SE) se dají považovat za málo pravděpodobné. První tři varianty znaku SOBOTA jsou podle respondentů jednoznačně motivovány úkony osobní hygieny a první dvě varianty znaku NEDĚLE jsou motivovány tím, že se jedná o den sváteční, kdy se chodí na mši. Česká slova pro všední dny jsou založená na pořadí jednotlivých dnů v rámci týdne a slova *sobota* a *neděle* jsou motivována tím, že se jedná o den odpočinku. V případě soboty podle židovské tradice a v případě neděle podle tradice křesťanské.

Motivace některých českých názvů měsíců se shodují s motivací některých lexikálních variant sebraných v rámci mého výzkumu. Prvním z takových případů jsou znaky BŘEZEN varianta 1 a varianta 3, jejichž manuální složka je totožná se znakem BŘÍZA, používaným ve stejných oblastech ČR jako tyto dvě varianty. Machek (1971, s. 72) i Rejzek (2012, s. 79) také shodně odvozují *březen* od slova *bříza*. V případě českého znakového jazyka je ovšem otázkou, zda je BŘEZEN odvozen od znaku BŘÍZA nebo naopak. Znaky KVĚTEN varianta 1 a varianta 6 by se také daly považovat za motivované stejně jako české slovo *květen*. Obě tyto

varianty mají souvislost se znaky KVĚTINA nebo KVĚST (první část složeného znaku KVĚTEN varianta 1 má totožnou manuální složku se znakem KVĚTINA a KVĚTEN varianta 6 má totožnou manuální složku jako znak KVĚST). Podle Machka (1971, s. 312) i Rejzka (2012, s. 326) označuje *květen* měsíc květný, je odvozen od slov *květ* či *kvést*. Otázkou však zůstává, zda tyto znaky nejsou motivovány českou podobou slova *květen*. Se stejným problémem se také setkáme u znaků SRPEN varianta 1, varianta 2, varianta 6 a varianta 7. Motivace, kterou u těchto znaků respondenti uvedli, se shoduje s motivací českého slova podle Rejzka (2012, s. 597), který *srpen* odvozuje od slova *srp*. Také tyto znaky zobrazují tvarem ruky a pohybem činnost sklizení obilí srpem. Můžeme si opět klást otázku, zda se v tomto případě jedná o náhodnou podobnost nebo zda je znak motivován českým slovem. Českým slovem by taky mohl podle jednoho respondenta být motivován znak ŘÍJEN varianta 2, jehož tvar ruky se shoduje s tvarem ruky moravské jednoruční abecedy pro písmeno Ř. Posledními případy stejné motivace znaku českého znakového jazyka a českého slova je znak LISTOPAD varianta 4, který je klasifikátorovou konstrukcí vyjadřující *list padá* (podle respondenta, který tento znak uvedl, se jedná o kalk z češtiny) a LISTOPAD varianta 6, který také ztvárňuje listy padající ze stromu (kmenu stromu je zde údajně zastupován tělem mluvčího).

Všechny lexikální varianty znaků ČERVEN i ČERVENEC jsou jednoznačně motivovány podobou ekvivalentních slov v češtině. Všechny obsahují buď znak ČERVENÝ, nebo poslední písmeno českého slova artikulované prstovou abecedou.

Ostatní názvy měsíců v českém znakovém jazyce jsou motivovány buď nějakou činností pro daný měsíc typickou, nebo svátkem, který na daný měsíc spadá. V těchto případech je pak znak znázorněním nějakého typického symbolu nebo tradice se svátkem spojené.

České názvy měsíců jsou většinou motivovány změnami v přírodě, které se v daný měsíc odehrávají, motivace znaků v českém znakovém jazyce se pak častěji týká lidských činností.

Mezi znaky označující roční období najdeme dva, které jsou motivované ekvivalentním slovem v češtině. Znak JARO varianta 3 znázorňuje tvar písmene J a v případě znaku PODZIM varianta 3 se jedná o kalk z češtiny složený ze znaků POD a ZIMA (POD je znak obsažený ve slovní zásobě znakové češtiny). V některých případech mají znaky více významů. Například znak JARO varianta 1 je totožný se znakem KVĚTEN varianta 1 a znak JARO varianta 2 je totožný se znakem KVĚTEN varianta 6. Dále JARO varianta 4 má totožnou manuální složku jako LÉTO varianta 4. Z celkem šesti znaků označujících jaro tak tři

z nich mají ještě jiný význam. Znak PODZIM varianta 2 má také manuální složku shodnou se znakem ZIMA varianta 1.

Česká slova pro roční období jsou s výjimkou podzimu motivována tím, jaké v danou dobu převažuje počasí, především jaká je teplota. S podobnou motivací se setkáme i u znaků pro roční období, zde je však stoupající či klesající teplota opět vztažena k člověku, vyšší teplota je znázorněna otíráním potu z čela, nižší teplota pak třasem či oblékáním kabátu. Znaky pro kalendářní jednotky jsou často přenesením významu nějaké činnosti, objektu nebo vlastnosti, která je více či méně ikonicky vyjádřena, dalo by se tedy nejspíše říci, že většinou jde o znaky translucidní.

Dalším z cílů této práce byla sociolingvistická variace. Během výzkumu se prokázala velká lexikální rozrůzněnost v tematické oblasti kalendářních jednotek. U všech kalendářních jednotek jsem v rámci výzkumu sesbíral minimálně 3 lexikální varianty, nejvyšší počet lexikálních variant pro jednu jednotku pak byl 7 (znaky SRPEN, LISTOPAD, JARO, LÉTO). Některé lexikální varianty se liší ve všech hlavních parametrech (například ÚTERÝ varianta 1 a ÚTERÝ varianta 2), jiné se mohou lišit jen v jednom hlavním parametru (ČTVRTEK varianta 1, ČTVRTEK varianta 2 a ČTVRTEK varianta 5 se liší pouze tvarem ruky). Některé lexikální varianty se během výzkumu ukázaly být všeobecně známé a používané většinou respondentů bez ohledu na jejich věk či místo původu (např. ZIMA varianta 1, ZÁŘÍ varianta 1, ČTVRTEK varianta 1 a další), v případě jiných kalendářních jednotek panovala mezi respondenty větší neshoda. Co se týče například měsíce leden, variantu 1 má v aktivní slovní zásobě 11 respondentů, variantu 2 mají v aktivní slovní zásobě 3 respondenti, další variantu 7 respondentů a poslední variantu 4 respondenti. Podobný poměr aktivních lexikálních variant mezi respondenty mají i měsíce květen, červen, červenec a srpen.

Hlavní vliv na lexikální variaci mělo místo původu mluvčích, věk pak hrál roli především v oblasti variace fonologické. Respondenti staršího věku, tam kde to bylo možné, většinou uváděli varianty dvouruční a s počátečním místem artikulace u nosu, mladší mluvčí častěji nedominantní ruku vypouštějí a znaky artikulují přímo v neutrálním prostoru. Věk respondentů se také projevil v tom, kolik různých lexikálních variant pro jednotlivé kalendářní jednotky respondenti znají. Respondenti starší generace většinou znají lexikální varianty ze svého vlastního regionu (nehledě na to, zda pocházejí z Čech nebo Moravy), zatímco mladší respondenti znali více variant i z ostatních regionů.

Znaky excerpované ze Slovníku znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988) se v mnoha případech shodovaly s výsledky mého výzkumu – slovník prezentuje nejužívanější

lexikální varianty ve všech sledovaných regionech nebo alespoň na území Čech. V některých případech znaky uvedené ve slovníku odporují historickým změnám znaku uvedeným výše, například znak PROSINEC je uveden jako jednoruč a znak ÚNOR jako redukovaná složenina. Znaky ČERVEN a ČERVENEC uvedené ve slovníku se shodují s lexikálními variantami elicitovanými od respondentů starší generace z Prahy. Znak ÚTERÝ ve slovníku se neshoduje se žádnou mnou získanou variantou a znak ČTVRTEK odpovídá variantě, kterou respondenti znali pouze pasivně. Znak LEDEN je zde pak uveden jako složenina znaků LED a BRUSLIT, kterou také nikdo z mých respondentů nepoužívá ani pasivně nezná. Je otázkou, zda se skutečně jedná o starší zapomenuté varianty těchto znaků. Historický výzkum znakových jazyků je problematický v tom ohledu, že nemáme možnost ověřit reprezentativnost záznamu ve slovnících či jiných materiálech (Woll, 1987, s. 14).

Materiál, který jsem v rámci této práce nasbíral, však může posloužit k dalšímu bádání a určování historických změn znaků v příštích letech. Přísun mé práce také spatřuji v tom, že získaný materiál může napomoci při studiu tlumočnickům pro rozvíjené kompetencí variet českého znakového jazyka.

Také budu velmi rád, když tato práce přinese nové informace zpět do komunity Neslyšících a přispěje k vzájemnému seznámení se s jednotlivými užívanými variacemi této oblasti lexikální zásoby.

Literatura

BATTISON, R. (1974): Phonological Deletion in American Sign Language. *Sign Language Studies* 5, 1–19.

BAYLEY, R., LUCAS, C., ROSE, M. (2002): Phonological variation in American Sign Language: The case of 1 handshape. *Language Variation and Change*, 14, 19–53.

CAMPOS, A. (1994): The Deaf Social Life in Brazil. In: ERTING, C. et al. (eds.): *The Deaf Way: Perspectives from the International Conference on Deaf Culture*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 114–116.

ČERMÁK, F., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

DEUCHAR, M. (1981): Variation in British Sign Language. In: WOLL, B. et al. (eds.): *Perspectives on British Sign Language and Deafness*. London: Croom Helm, 109–119.

DEUCHAR, M. (1984): *British Sign Language*. London: Routledge.

DE L'ÉPÉE, C. (1784) *La véritable manière d'instruire les sourds et muets*. Paris: Lyon l'aîné.

FRISHBERG, N. (1975): Arbitrariness and Iconicity: Historical Change in American Sign Language. *Language*, 51, 696–719.

FRISHBERG, N. (1979): Historical Change: From Iconicity to Arbitrary. In: KLIMA, E.; BELLUGI, U.: *The Signs of Language*. London: Harvard University Press, s. 67–83.

GABRIELOVÁ, D., PAUR, J., ZEMAN, J. (1998): *Slovník znakové řeči*. Praha: Horizont.

HOLUB, J., KOPEČNÝ, F. (1951): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakladatelství učebnic.

JOHNSTON, T.; SCHEMBRI, A. (2007) *Australian Sign Language: An Introduction to Sign Language Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KEBRLE, V. (1939): Česká jména měsíců, jejich význam a původ. *Naše řeč*, roč. 23, č. 3, s. 65–66.

KLIMA, E., BELLUGI, U. (1979): *The signs of language*. Cambridge: Harvard University Press.

LONG, J. S. (1918): *The Sign Language: A Manual of Signs*. Washington D. C.: Gallaudet College Press.

LUCAS, C., VALLI, C. (1992): *Language Contact in the American Deaf Community*. San Diego: Academic Press.

LUCAS, C., BAYLEY, R., VALLI, C., ROSE, M. (2001): *Sociolinguistic Variation in American Sign Language*. Washington D. C.: Gallaudet University Press.

LUCAS, C. et al. (2010): Variation in American Sign Language. In: BRENTARI, D. (ed.): *Sign Languages (Cambridge Language Surveys)*. Cambridge: Cambridge University Press, 451–476.

MACHEK, V. (1971): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Lidové noviny.

MATHESIUS, V. (1942): Řeč a sloh. In: HAVRÁNEK, B., MUKAŘOVSKÝ, J.: *Čtení o jazyce a poesii*. Praha: Družstevní práce.

MEYERHOFF, M. (2006): *Introducing sociolinguistics*. New York: Routledge.

MLADOVÁ, P. (2009): *Kompozita v českém znakovém jazyce* [bakalářská práce]. Praha: Filozofická fakulta UK.

- MOODY, B. (1983): *Introduction à l'histoire et à la grammaire de la langue des signes: Entre les mains des sourds*. Paris: Ellipses.
- POTMĚŠIL, M. et al. (2002): *Všeobecný slovník českého znakového jazyka: A – N*. Praha: Fortuna.
- PETŘÍČKOVÁ, J. (2006): *Vizuální motivovanost ve slovní zásobě českého znakového jazyka* [bakalářská práce]. Praha: Filozofická fakulta UK.
- PFAU, R.; STEINBACH, M.; WOLL, B. (eds.) (2012): *Sign Language: An International Handbook*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- REPPEN, R. et al. (2002): *Using Corpora to Explore Linguistic Variation*. Amsterdam: John Benjamins.
- REJZEK, J. (2009): *Lidová etymologie v češtině*. Praha: Karolinum.
- REJZEK, J. (2012): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- SCHEMBRI, A., MCKEE, D. et al. (2009): Phonological Variation and Change in Australian and New Zealand Sign Languages: The Location Variable. *Language Variation and Change* 21, 193–231.
- STOKOE, W., CASTERLINE, D., CRONENBERG, C. (1965): *A Dictionary of American Sign Language on Linguistic Principles*. Washington D. C.: Gallaudet College Press.
- SUTTON-SPENCE, R., WOLL, B., ALLSOP, L. (1990): Variation and Recent Change in Fingerspelling in British Sign Language. *Language Variation and Change* 2, 313–330.
- TAUB, S. (2001): *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WOLL, B. (1987): Historical and Comparative Aspects of BSL. In: KYLE, G. (ed.): *Sign and School*. Clevedon: Multilingual Matters, 12–34.

ZESHAN, U. (2000): *Sign Language in Indo-Pakistan: A Description of a Sign Language*. Amsterdam: John Benjamins.

Příloha č. 1

Seznam otázek použitých při výzkumném šetření:

Kdy jsou letní prázdniny?

Kdy začíná škola?

Kdy začíná výuka na vysokých školách?

Kdy je Silvestr?

Kdy končí škola?

Kdy je Nový rok?

Kdy jsou Velikonoce?

Kdy jsou Vánoce?

Kdy ses narodil/a?

Kdy máš svátek?

Kdy má narozeniny tvůj syn/tvoje dcera?

Kdy má narozeniny tvůj manžel/tvoje manželka?

Kdy má svátek tvůj syn/tvoje dcera?

Kdy má narozeniny tvůj manžel/tvoje manželka?

Kdy se konají maškarní plesy?

Kdy bývá proměnlivé počasí?

Kdy je pálení čarodějnic?

Kdy je den dětí?

Kdy většinou jezdíš na dovolenou?

Kdy se konají plesy?

Kdy taje sníh?

Kdy dostávají děti vysvědčení?

Kdy jezdí děti se školou na lyžařské výcviky?

Kdy chodíš do práce?

Kdy začíná pracovní týden?

Kdy chodíš do klubu?

Kdy jezdíváš na chatu?

Kdy máš v práci volno?

Uprostřed týdne je?

Jaký den je v týdnu poslední?

Jaký je tvůj oblíbený den?

Jaký je tvůj neoblíbený den?

V jaký den se narodil/a tvůj syn/tvoje dcera?

Kdy většinou sněžívá?

Kdy je doba mrazu?

Kdy bývá venku horko?

Kdy chodíváš plavat?

Kdy padají listy ze stromů?

Kdy kvetou květiny?

Kdy se začíná oteplovat?

Kdy se začíná ochlazovat?

Kdy taje sníh?

Kdy děti sáňkují a bruslí?

Příloha č. 2

Složení respondentů:

věk/místo původu	Brno	Hr. Králové	Ostrava	Plzeň	Praha	Zlín
18–39	2	1	0	2	2	2
40–60	1	2	2	1	1	2
61–82	2	1	0	1	3	0
celkem	5	4	2	4	6	4